

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กมล สุคประเสริฐ. เทคนิคการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, 2516.
- กรรณิการ์ สัจกุล. อ้างถึงใน สุจิตรา แสงหิรัญ. ความหมายของภูมิปัญญาไทย. เอกสารประกอบการเรียนรายวิชา 411729 ภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาการศึกษา, 2536.
- ก่อ สวัสดิพิฒณิชย์, ดร. มองการศึกษา: เส้นทางที่ท้าทายของคนไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- กันตชาติ เกษมสันต์ ณ อยุธยา. การประดิษฐ์ขอสามสาย. งานวิจัยตามหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- กุลชลี ลือชาพัฒน์พร. นักศึกษาวิชาเอกเทคโนโลยีอุตสาหกรรม คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2538.
- โกวิทย์ ชันศิริ และ อรวรรณ บรรจงศิลป์. การประสมวงดนตรีไทย. มปป. (อัครสำเนา) คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน, กระทรวงศึกษาธิการ. ศิลป์แห่งชาติ 2530. มปป., 2530.
- คุรุสภา, กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติครู 200. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2500.
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2538.
- เจริญใจ สุนทรวาทีน. "งานดนตรีไทยในชีวิตของข้าพเจ้า" ใน รายงานการสัมมนาดนตรีไทยเพื่อจริยธรรมและวัฒนธรรม. ณ ดึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประกายพรึก, 2524.
- เจริญใจ สุนทรวาทีน. ศิลป์แห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์) ประจำปี 2530. สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2538, 24 สิงหาคม 2538.

- เจริญชัย ชนไฟโรจน์. ประวัตินักดนตรีไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิริภักดิ์, 2513.
- จิรพันธ์ พูลรัตน์. ลักษณะของวิชาชีพ, ม.ป.ท., 2514.
- ช้อน ไทรวิมาน. เจ้าของร้านครุยางค์ไทยอุตสาหกรรม, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2537.
- จำเนียร ศรีไทยพันธุ์. "ความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพดนตรีไทยในปัจจุบัน" ใน ดนตรีไทย
อุดมศึกษา ครั้งที่ 24 (19 ธันวาคม) ณ โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน
จังหวัดนครปฐม, 2535.
- จำเนียร ศรีไทยพันธุ์. ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) ประจำปี พ.ศ.
2536, สัมภาษณ์, 30 สิงหาคม 2538.
- จรูญ มิวินทร์ และคณะ. พจนานุกรมศัพท์การศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
วัฒนาพานิช, 2505.
- ฉัตรทิพย์ มาศสุภา, ดร., และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจศิลป์ไทย.
มปท., 2527.
- ฉันทิชชาติ. หนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพนายฉันทิชย์ กระแสร์สินธุ์, 2516.
- เฉลิม ม่วงแพศรี. อาจารย์ 2 วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร. สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม
2538.
- เฉลิมพงศ์ จันทุมพงศ์ และคณะ. ประวัติศาสตร์สังคมไทย. นนทบุรี: สำนักพิมพ์เสถียร
ไทย, 2520.
- เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. สังคีตนิยมว่าด้วยดนตรีไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไอ.เอส.
พรินติ้งเฮาส์, 2530.
- ณ บางช้าง. "เพลงแบบฝึกหัดเบื้องต้น" วารสารถนนดนตรี 5 (กุมภาพันธ์ 2530).
- ดำรง ฐานดี. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.
- ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. ประชุมลำน้าเล่ม 1 แห่งล่อม
พระบรรทม. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพรณนกร, 2469.
- ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. สำเนาวิจารณ์ แห่งลู่กลวง.
พระนคร: โรงพิมพ์ยิมศรี, 2485.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าพระยา. "ตำนานมโหรีปี่พาทย์" ใน อนุสรณ์งานฉาปนกิจศพ
นายขาว ครุฑทาทน. มปท., 2520.

เดือน พาทย์กุล. ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปการแสดง (ดนตรีไทย) ประจำปี 2535, 14 มีนาคม 2538.

ทวยเทพ ลุ่มสุวรรณ. ข้าราชการระดับ 5 ฝ่ายราชูปโภค กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง, สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2538.

ไทยศึกษา, สถาบัน, ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ภูมิปัญญาไทย. เอกสารสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวโรกาสสมเด็จพระรัตนราชสุตา สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุครบ 36 พรรษา (26-28 มิถุนายน) ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

ชนิด อยู่โพธิ์. เครื่องดนตรีไทย. มปท., 2500.

ธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล. ช่างทำซอสามสาย, สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2539.

ธุรกิจบัณฑิต, มหาวิทยาลัย. หนังสืออนุสรณ์ในพิธีพระราชทานรางวัลพระสิทธิธาดาของ คำ ประจำปี 2536. มปท., 2536.

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ. บันทึกความทรงจำเรื่องต่าง ๆ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2521.

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เล่ม 2. (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.).

นฤมล สุนทรานู. อาจารย์ประจำภาควิชาสารคดีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สัมภาษณ์. 25 สิงหาคม 2538.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. "ดนตรีไทยขำเท่าหรือถอยหลัง" ใน ประกวดดนตรีไทยระดับนักเรียนภาคตะวันออก. ครั้งที่ 3. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสนชลบุรี, 2525.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. เสียงทิพย์จากสายซอ, ม.ป.ท., 2535.

บุญเดือน ศรีวรรณ. อาจารย์ประจำวิชาภาษาไทย โรงเรียนสายน้ำผึ้ง. สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2538.

ปัญญา รุ่งเรือง. ประวัติการดนตรีไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2517.

ปัญญา รุ่งเรือง. ประวัติการดนตรีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

- ปัญญา รุ่งเรือง. "ขอสามสาย: ขอแขก ขอเขมรหรือขอไทย" หนังสือที่ระลึกในงานไหว้
ครุคนตรีไทย ประจำปีการศึกษา 2539. ภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- ประสิทธิ์ ถาวร. "ครูเสมือนพ่อ" ใน มูลนิธิหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (สร ศิลปบรรเลง).
มปท., มปป.
- ปราณี วงษ์เทศ. "วิเคราะห์ดนตรีไทยในแง่มานุษยวิทยาอย่างคร่าว ๆ" สังคีต. กรุงเทพ-
มหานคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2521.
- ปรมินทร์มหาจุฬาลงกรณ์, พระบาทสมเด็จพระ. ทำเนียบราชตระกูลในกรุงสยาม พระราช
นิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์อุทิศถวายส่วนกุศล
ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทรทิพนิภา,
2501.
- พญาลีไทย, พระมหาธรรมราชา. ไตรภูมิพระร่วง. แปลโดย กรมศิลปากร. กรุงเทพมหา-
นคร: อมรการพิมพ์, 2504.
- พูนพิศ อมาตยกุล. ดนตรีวิจักษ์: ความรู้เรื่องดนตรีไทยเพื่อความชื่นชม กรุงเทพ-
มหานคร: สยามสมัยการพิมพ์, 2527.
- พูนพิศ อมาตยกุล และ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง. ทุนกระหม่อม
บริพัตรกับการดนตรี. กรุงเทพมหานคร: บริษัทจันทวานิชการพิมพ์, 2524.
- พูนพิศ อมาตยกุล. นามานุกรมนักดนตรีไทย 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- พูนพิศ อมาตยกุล. "ขอสามสายในพระราชวงศ์จักรี" สยามสังคีต ฉบับรวมเล่ม. กรุงเทพ-
มหานคร: สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, 2524.
- พูนพิศ อมาตยกุล. "พระประวัติจอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุม-
พันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต" วารสารศิลปวัฒนธรรม 2 (สิงหาคม
2524).
- พูนพิศ อมาตยกุล. "100 ปีนักดนตรีไทย จางวางทั่ว พาทยโกศล" วารสารศิลปวัฒนธรรม
2 (ตุลาคม), 2524.
- พูนพิศ อมาตยกุล. "อมาตยกุลกับการดนตรีไทย แก้ไขเพิ่มเติม" ใน อนุสรณ์ฉาปนกิจศพ
นายวรินทร์ อมาตยกุล. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บริษัทกรัณย์ศิลป์จำกัด,
2529

- พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์. อาจารย์พิเศษคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2538.
- พฤตินัย หาญกล้า. นิสิตภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2538.
- เพลินพิศ คำราญ. พระราชพิธีสมโภช 3 วัน สมโภชเดือนและขึ้นพระอู่. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2523.
- ภัทรวดี ภูษฎาภิรมย์. สถานภาพนักปีพาทย์ในสังคมไทย พ.ศ.2411-2468., วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- ภูมิเสวิน, พระยา. "ซอสามสาย" ใน อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี), มปท., 2519.
- มธุรส วิสุทติกุล. "ดนตรีไทยในสำนักเขมร" ใน มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง). กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตการพิมพ์, 2514.
- มานพ อิศรเดช. หัวหน้าภาควิชาทฤษฎีศิลป์ คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2538.
- มาศสุภา สีสูกอง. พัฒนาการของการศึกษาวิชาจิตดนตรีไทยในสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาอุดมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- มนตรี ตราโมท. ดนตรีสมัยกรุงสุโขทัย. อนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพ นางราชทัณฑ-พิทักษ์ (ล้วน อัสถรวาสี). พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2513.
- มนตรี ตราโมท. "สิ่งที่ควรสงวน" ใน ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2521.
- มนตรี ตราโมท. "ความเป็นมาของดนตรีไทย" พื้นฐานอารยธรรมไทย ตอนดนตรีและนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522.
- มนตรี ตราโมท. ศัพท์สังคีต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2524.
- มนตรี ตราโมท. "ความเป็นมาของดนตรีไทย" ใน สารัตถดนตรีไทย. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528.

- มนตรี ตราโมท. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2530.
- มนตรี ตราโมท. "ดนตรีสมัยอยุธยา" โสมส่องแสง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือน
แก้ว, 2527.
- มนตรี ตราโมท. หน้าที่ของเครื่องดนตรีไทย. วิทยาเขตพัฒนศึกษา พระนคร: มปท., 2523.
- มนตรี ตราโมท. โหมโรงดนตรีไทย. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, มปป.
- มนตรี ตราโมท. "ซอสามสาย" ใน อนุสรณ์เจ็ชฌูเกียรติ 100 ปี พระยาภูมิเสวิน (จิตร
จิตตเสวี), ผู้เชี่ยวชาญซอสามสายแห่งกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร:
เรือนแก้วการพิมพ์, 2537.
- มนตรี ตราโมท. "ดนตรีและนาฏศิลป์ไทย" ใน อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพนาง
ประยงค์ รักติประกร. นครหลวง: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515.
- มนตรี ตราโมท. "เครื่องสายไทย" ใน อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพนายเปกซ์ สุขวงศ์.
มปท., 2505.
- มนตรี ตราโมท. "ประวัติหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุริยะชีวิน)" เสียงทิพย์จากสาย,
2535.
- รัตนา ตุงคสวัสดิ์. พื้นฐานการศึกษาทางสังคม. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสารัตถศึกษา,
2525.
- เรณู โกศินานนท์. "ดุริยะสังคีตไทย" นาฏดุริยางคสังคีตกับสังคมไทย กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2535.
- ละม้ายมาศ ศรีทนต์. "อาชีพครูเป็นอาชีพชั้นสูงหรือไม่" ข่าวสารกรมการฝึกหัดครู ฉบับ
ที่ 2 (กุมภาพันธ์ 2510).
- ลาอุแบร์, ซีมองเคอร์. จดหมายเหตุงวงสาวคารสยาม ครั้งกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราช. แปลโดย พระนราธิปประพันธ์พงศ์. พระนคร: โรง
พิมพ์ปรีดาลัย, 2457.
- เลอเกียรติ มหาวินิจฉัยมนตรี. ดุริยางคศิลป์ 3 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร.
สัมภาษณ์. 28 กุมภาพันธ์ 2538.
- วิเชียร กุลตัญจน์. เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 29 (มิถุนายน), 2500.

- วิเชียร กุลตัญจน์. "ประวัติพระยาประสานดุริยศัพท์" ใน อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ นายวิเชียร กุลตัญจน์. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์การพิมพ์, 2526.
- วิทยา ชูพันธุ์. "การแผ่นดินกับนาฏศิลป์ดนตรี" ใน ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 17. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ช้างเผือก, 2520.
- วิมาลา ศิริพงษ์. การสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทยในสังคมไทยปัจจุบัน ศึกษากรณีสกุล พาทย์โกสัล และ สกุลศิลปบรรเลง. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- ศิระพร ฐิตะฐาน. "บทบาทของดนตรีไทยในสังคมไทย" ไทยศึกษา เล่ม 3 หน่วยที่ 13. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เทคโนโลยีทางการศึกษา, 2525.
- ศิลปากร, กรม, กระทรวงศึกษาธิการ. นามานุกรมดนตรีไทย. มปท., 2518.
- ศิลปากร, กรม. องค์การคำคุณศัพท์และมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป. งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ของพระยาอนุমানราชชน หมวควัฒนธรรม รวมเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรม. จัดพิมพ์ในวาระครบ 100 ปี ศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชชน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2531.
- ศิลป์ ตรีโมท. ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย ระดับ 8 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, สัมภาษณ์. 29 สิงหาคม 2538.
- ศิลปศึกษา, กอง, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ. งานวิจัยเรื่อง ความต้องการบุคลากรทางดนตรีและนาฏศิลป์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษา, 2528.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. ดนตรีไทยมัธยมศึกษา ครั้งที่ 7. ณ โรงเรียนสตรีวิทยา (เสาร์ที่ 19 ธันวาคม). กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสื่อการค้า, 2524.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. ดนตรีไทยมัธยมศึกษา ครั้งที่ 18. เฉลิมพระเกียรติ (ระหว่างวันที่ 1-5 พฤศจิกายน) ณ โรงละครแห่งชาติ, มปท., 2536.
- ศุภวัฒน์ เกษมศรี. พลตรี ม.ร.ว. สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2538.
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, สหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ วิทยาลัยครูสวนสุนันทา. ดนตรีไทย. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, มปป.

- ศูนย์สังคีตศิลป์, ธนาคารกรุงเทพจำกัด. อนุสรณ์เชิดชูเกียรติ 100 ปี พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี), ผู้เชี่ยวชาญขอสามสายแห่งกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2537.
- สังัด ภูเขาทอง. “เพลงเห่กล่อมข้าลูกหลวง” วารสารอนนคนตรี ฉบับที่ 2 ปีที่ 1 (พฤศจิกายน 2530).
- สังัด ภูเขาทอง. นักดนตรีกับการบันทึกโน้ต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2531.
- สงบศึก ธรรมวิหาร. แนวคิดและวิธีการของมนตรี ตราโมท ในการอนุรักษ์และถ่ายทอดดนตรีไทยและเพลงไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชา สาระตติศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- สมุทร บูรณพิมพ์. นาวาอากาศเอก. สัมภาษณ์. 6 พฤษภาคม 2539.
- สิริชัยชาญ พักจำรูญ. “เพลงหน้าพาทย์ในทางดนตรีที่ใช้กับพิธีกรรม” เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องเพลงหน้าพาทย์: มรดกทางวัฒนธรรมและการสืบทอดเนื่องในมงคลวโรกาสฉลองนาฏศิลป์ กรมศิลปากร. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์ จำกัด, 2538.
- สุจิตต์ วงเทศ. “ดนตรีชาวสยาม” วารสารศิลปวัฒนธรรม ม.ป.ป., (อค์สำเนา)
- สุจิตต์ วงเทศ และ ทรงวิทย์ คลประสิทธิ์. “หลวงประดิษฐไพเราะ (2424-2524) 100 ปี นักดนตรีเอกกรุงรัตนโกสินทร์” วารสารศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ 2 (ตุลาคม 2524).
- สุจิตร คุลยานนท์. “ข้างเผือก”. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่บุศย์ ศิวศิริบุลย์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดคนนทชัย, 2522.
- สุจิตต์ คุริยประณีต. “เกร็ดบางตอนในชีวิตดนตรีและขับร้องของข้าพเจ้า” ใน ดนตรีไทย อุดมศึกษาครั้งที่ 17. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ข้างเผือก, 2520.
- สุจิตต์ คุริยประณีต. ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์) ประจำปี พ.ศ.2536, สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2538.
- สุคใจ ทศพร. ศิลปศึกษา. วิธีสอนดนตรี ขับร้อง ฟ้อนรำ กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สกฤทธิพิย์, 2528.

- สุดใจ ศรีเบ็ญจา. แนวทางการเล่นซอสามสายกับเพลงบันทึกแบบดุริยางค์ศิลป์ของไทย.
พระนคร: โรงพิมพ์เกษมบรรณกิจ, มปป.
- สุดใจ ศรีเบ็ญจา. เพลงไทยสำหรับซอสามสาย จะเข้ ขิม. พระนคร: โรงพิมพ์เกษม
บรรณกิจ, 2507.
- สุภาพรรณ ฅ บางช้าง. ขนบธรรมเนียมประเพณี: ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัย
สุโขทัยถึงอยุธยาตอนกลาง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหา-
วิทยาลัย, 2535.
- สุรชัย เครือประดับ. "ไหว้ครูดนตรีไทย" ใน มูลนิธิหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลป-
บรรเลง). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2524.
- สมชาย พุ่มสะอาด. "การศึกษาศิลปะของกรมศิลปากร" วารสารศิลปากร 27
(กรกฎาคม 2526).
- สมบัติ จำปาเงิน. "บุหลันลอยเลื่อน." หนังสือเพลงไทยตามนัยประวัติ. พิมพ์ครั้งแรก.
กรุงเทพมหานคร: สมหมายการพิมพ์, 2524.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. ประชุมศิลปจารึก ภาคที่ 1 จารึกสุโขทัยที่พบก่อน พ.ศ.2467.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
สำนักนายกรัฐมนตรี, 2523.
- สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ และสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. ชุมนุมฉันท์
คุณผู้สังเวทกล่อมช้างสำคัญในรัชกาลปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
ชวนพิมพ์, 2531.
- สำนักราชเลขาธิการ. จดหมายเหตุ ร.2. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).
โสภณอักษรกิจ, พระ. "ตำนานมโหรี" ใน อนุสรณ์งานบำเพ็ญกุศลพระศพ ม.จ.หญิง
ฉวีวิสัย สวัสดิวัตน์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร,
2473.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ระเบียบการกรมศิลปากรว่าด้วยการอบรมศิลปิน. (ศธ.
0701.29/37).
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เราจะปรับปรุงอะไรบ้างสำหรับดนตรีและครุ โดย อาจารย์
เสวตน์นันทน์ บรรยายส่งกระจายเสียง ฅ วันที่ 9 ธันวาคม 2485 (ศธ.0901.29/23)

- หนังสือรายงานพุทธรัตนสภา รัตนโกสินทร์ ศก.127. พระนคร: โรงพิมพ์ศุภการจำรูญ, 2451.
- อกิน ระพีพัฒน์. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ.2325-2416. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มณฑล, 2518.
- อานันท์ นาคคง. ตรัษะแมร์และวงดนตรีเขมรโบราณ: กระจงเงาของซอสามสายในอดีต. หนังสือที่ระลึกในงานไหว้ครูดนตรีไทย ประจำปีการศึกษา 2538 ภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (วันพฤหัสบดีที่ 13 กรกฎาคม 2538) กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ห้องภาพสุวรรณ, 2538.
- อรพรรณ บางยี่ขัน. หลักและวิธีบรรเลงซอสามสาย. งานวิจัยตามหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- อรวรรณ บรรจงศิลป์ และคณะ. ความคิดและภูมิปัญญาไทย ชุดดุริยางคศิลป์. มปท., 2534.
- อุดม อรุณรัตน์. ดุริยางคดนตรีจากพระพุทธศาสนา. มปท., มปป.
- อุดม อรุณรัตน์. "ต้นตอซอสามสาย" ใน อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพนางเปี่ยมศรีดุริยางกูร. ปปท., 2534.
- อุดม อรุณรัตน์. กลวิธีการสร้างกระโหลกซอสามสาย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537.
- อุดม อรุณรัตน์. ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม รางวัลพระราชทานพระสิทธิตาทองคำ สาขาการค้นคว้าและเผยแพร่ความรู้ทางวัฒนธรรม, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2538, 24 มีนาคม 2538.
- อุทัย พาทยโกศล, จำสืบเอก. สัมภาษณ์. 8 ตุลาคม 2538.
- อุทิศ นาคสวัสดิ์, ศาสตราจารย์ ดร. "ซอสามสาย" ใน ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนวกนการพิมพ์, 2523.
- อุทิศ นาคสวัสดิ์, ศาสตราจารย์ ดร. ทฤษฎีทางปฏิบัติดนตรีไทย ภาค 1. กรุงเทพมหานคร: เทพนิมิตการพิมพ์, ม.ป.ป.
- อุทิศ นาคสวัสดิ์, ศาสตราจารย์ ดร. ทฤษฎีและปฏิบัติดนตรีไทยภาค 2 คู่มือฝึกเครื่องสายไทย. มปท., 2525.

อุทิศ นาคสวัสดิ์, ศาสตราจารย์ ดร. "หลวงประดิษฐไพเราะ ครูของผม" ใน มูลนิธิหลวง-ประดิษฐไพเราะ (สร ศิลปบรรเลง). กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตการพิมพ์, 2524.

อุทิศ นาคสวัสดิ์, ศาสตราจารย์ ดร. "การเผยแพร่ดนตรีไทยในสายตาของข้าพเจ้า" พิธี ไหว้ครูดนตรีไทย. เกษตรศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: วรวิจิตรพิมพ์, 2521.

ภาษาอังกฤษ

Jean Jenking and Paul Roving Olsen. Music and Musical Instruments in the World of Islam. Hopniman Museum London, World of Islam Festival, England: Westerham Press, 1976.

๘

ภาคผนวก

25
ทว-273

ภาคผนวก ก.
จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 2
และ
รายงานพุทธรัตนสภา

ไม้ระหง

ข้าราชการ

* กรมหมื่นวิเทศมนตรี
วันที่ { กรมหมื่นวิเทศมนตรี
{ สมเด็จฯ พระบรมราชูปถัมภ์ กรมหมื่นวิเทศมนตรี
พ.ศ.

ที่ ๗๖

จดหมายเชิญ รัชกาลที่ ๖
หนังสือ หม่อมสนิทภวเวฬุเสถียร กรมหมื่นวิเทศมนตรี
พร้อมทั้งครอบครัว ๑๖ คน

วันที่ ๕๖๖ ที่ ๖๐๐ ๑๗๖๖

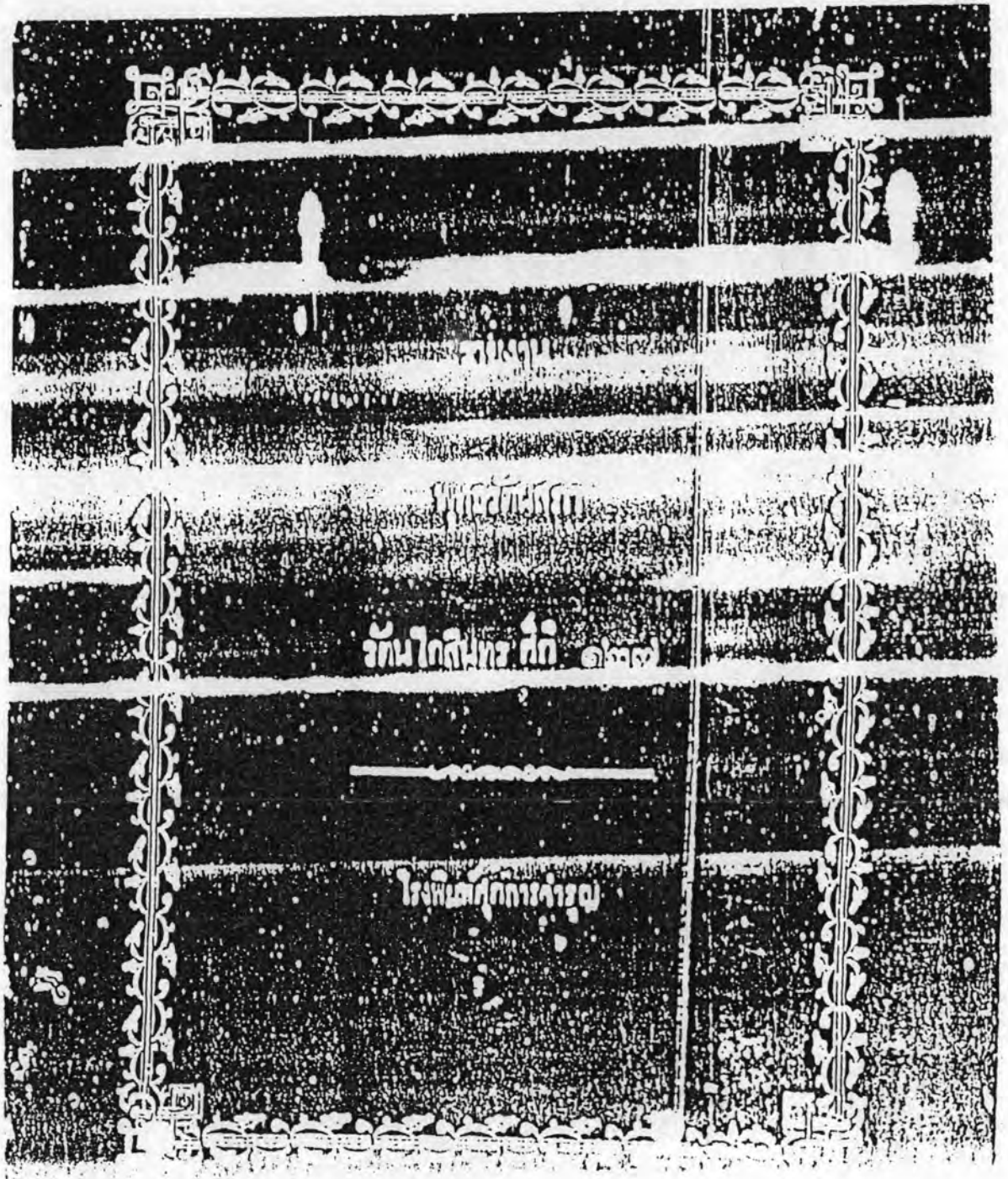
สมเด็จพระนางเจ้าสุทิดาฯ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๔๕๖

สมเด็จพระนางเจ้าสุทิดาฯ พระบรมราชินีนาถ

๐ หนังสือ หม่อมสนิทภวเวฬุเสถียร กรมหมื่นวิเทศมนตรี
พระเสด็จหม่อมราชวงศ์วิเทศมนตรี ในรัชกาลที่ ๖
ซึ่งว่า ไม้ระหง ที่แก้คดีทบทวนใหม่ได้ มี ส.ค. ๑๗๖๖
โดยเสด็จกรมหมื่นวิเทศมนตรี กรมหมื่นวิเทศมนตรี
วัดได้ แต่เพียงหม่อมราชวงศ์วิเทศมนตรี กรมหมื่นวิเทศมนตรี
มาถึง กรมหมื่นวิเทศมนตรี ในรัชกาลที่ ๖ กรมหมื่นวิเทศมนตรี
ที่แก้คดี ทบทวนใหม่ได้ กรมหมื่นวิเทศมนตรี กรมหมื่นวิเทศมนตรี

(เอกสารวิเทศมนตรี กรมหมื่นวิเทศมนตรี)

แหล่งที่มา: เอกสารจากอาจารย์ภาวาส นุนนาค, รองราชเลขาธิการ สำนักพระราชวัง,

รัตนโกสินทร ศก 127 ตรงกับ พุทธศักราช 2451 (ปีออก)

ภาคผนวก ข.

ประวัติชีวิตและผลงานของเอกทัตตะทางการเมืองบรรเลงซอสามสาย

อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน

ประวัติส่วนตัว

ท่านเป็นบุตรคนสุดท้องของพระยาเสนาะดุริยางค์ (แจ่ม สุนทรวาทีน) กับคุณหญิงเสนาะดุริยางค์ (เรือน) เกิดเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2458 ขณะเกิดบิดาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้ากรมพิพาทย์หลวงในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 บ้านเดิมอยู่บริเวณสถาบันราชภัฏสมเด็จพระเจ้าพระยา (แถวบางไส้ไก่ ธนบุรี) มีพี่น้องร่วมบิดามารดา รวม 5 คน ได้แก่

1. นางเลียบ บุญรัตนพันธุ์
2. บุตรชายไม่ปรากฏนาม (เสียชีวิตแต่ยังเยาว์)
3. นางเลื่อน ผลาสินธุ์
4. นายเชื้อ สุนทรวาทีน (เสียชีวิตตอนหนุ่ม)
5. นางเจริญใจ สุนทรวาทีน

สมรสกับพันโทคำเนิน เลชะกุล มีบุตรและธิดารวม 4 คน ได้แก่

1. นายเกรียงไกร เลชะกุล
2. นางดวงใจ พฤกษยาชีวะ
3. นายนวรรตน์ เลชะกุล
4. นายนริศ เลชะกุล

ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 61 ซอยแสนสบาย ถนนพระราม 4 เขต

คลองเตย กรุงเทพฯ 10110 โทรศัพท์ 258-5826

ประวัติการศึกษา

ในระยะเริ่มแรกได้ศึกษาที่โรงเรียนวาศประดิษฐ์วิทยา อยู่ใกล้วัดประดิษฐาราม ฝั่งธนบุรี แล้วจึงเข้าศึกษาวิชาสามัญต่อที่โรงเรียนศึกษานารี จนจบมัธยมศึกษาปีที่ 1 แล้ว จึงย้ายมาเรียนต่อที่โรงเรียนราชินี จนกระทั่งจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ต่อมาได้ออกจากการศึกษาวิชาสามัญ เนื่องจากบิดาคือ พระยาเสนาะดุริยางค์ (แจ่ม สุนทรวาทีน) ได้พิจารณาเห็นว่ามีความสามารถและพรสวรรค์เป็นเลิศในการขับร้องและการศึกษาวิชาดนตรี มีความสามารถที่จะถ่ายทอดวิชาความรู้ได้ดีกว่าคนอื่น ๆ จึงได้ออกจากโรงเรียนและ

ทุ่มเทเวลาให้กับการศึกษาวิชาดนตรีอย่างเต็มที่

ประวัติการทำงาน

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้เข้าถวายตัวเป็นข้าหลวงเรือนนอก (ข้าหลวงไป-กลับ) ทำหน้าที่เป็นนักร้อง ได้รับพระราชทานเสมาทองคำ รัชกาลที่ 6 ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่ออายุได้ 11 ปี เข้าถวายตัวเป็นข้าหลวงสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 7 มีหน้าที่ขับร้องและบรรเลงดนตรีประจำวงมโหรีหลวงในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนปลายรัชกาลได้รับพระราชทานเหรียญ รพ. (อักษรย่อพระนาม สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี)ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการปกครองแล้วได้ย้ายมาทำงานที่แผนกดุริยางค์ไทย กรมศิลปากร

หลังจากนั้นเมื่อเข้าสู่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 จึงได้โอนไปสังกัดสำนักพระราชวัง กรมศิลปากร และโรงเรียนการเรือน พระนคร ตามลำดับ สอนอยู่ที่โรงเรียนการเรือนพระนครและโรงเรียนอนุบาลละอออุทิศ จนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงลาออกจากราชการ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้เริ่มเข้าสอนดนตรีไทยให้แก่องค์การบริหารนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ.2508 จนถึงปัจจุบัน โดยมีได้รับค่าสอนเลยในระยะ 12 ปีแรก ครั้นเมื่อสมเด็จพระเทพรัตนสุภาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จเข้าทรงศึกษาในระดับปริญญาตรี คณะอักษรศาสตร์ จึงได้สอนดนตรีถวายเป็นการส่วนพระองค์ จนได้รับความไว้วางพระทัยให้เป็นผู้บรรจเพลงขับร้องถวายในบทพระราชนิพนธ์ส่วนพระองค์ต่าง ๆ และร่วมทำงานละครตามพระราชบัญชาตลอดมา

นอกจากนี้ยังมีบทบาทในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษาและอำนวยการสอนวงดนตรีไทย ของหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ

- 1) วงดนตรีไทยแพทยสมาคมแห่งประเทศไทย ตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง และได้รับพระราชทานเข็มแพทยสมาคม
- 2) วงดนตรีไทยกองอาสาภาค สภาภาคไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2513 - 2516 ได้รับพระราชทานเข็มภาคสมนาคุณ
- 3) วงดนตรีธนาการกสิกรไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2518

4) วงดนตรีไทยคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ.
2520

5) คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นอาจารย์พิเศษ
สอนการขับร้องแก่นิสิตภาควิชาดุริยางคศิลป์ ตั้งแต่ พ.ศ.2526

6) คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชา
บรรเลงหมู้ เมื่อปี พ.ศ.2534 และสอนทักษะดนตรีไทย (ซอสามสาย) เมื่อปี พ.ศ.2537

7) คณะอนุกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี โดยเป็น
ที่ปรึกษาด้านดนตรีไทย

8) สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
โดยเป็นกรรมการสรรหาศิลปินแห่งชาติ

อีกทั้งได้ทำการถ่ายทอดความรู้ทางด้านทักษะปฏิบัติเครื่องดนตรีให้กับบุคคล
ทั่วไปที่บ้านของท่านเอง ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ โปรดเกล้าฯ พระราชทานนาม
บ้านของท่านว่า "เรือนมโหรี" ไว้เมื่อ พ.ศ.2523

ผลงานและรางวัลแห่งความภาคภูมิใจ

พ.ศ.2466 ได้รับรางวัลที่ 3 จากการประกวดขับร้องเพลงไทยในการประชัน
วงปี่พาทย์ ณ วังบางขุนพรหม ขณะนั้นอายุได้ 8 ปี (ซึ่งตรงกับวันที่ 19 มกราคม)

พ.ศ.2492 ชนะเลิศการประกวดขับร้องเพลงไทยทั่วประเทศครั้งแรกทางวิทยุ
กระจายเสียงแห่งประเทศไทย จัดโดยกรมโฆษณาการหรือกรมประชาสัมพันธ์ในปัจจุบัน

พ.ศ.2508 เป็นผู้หนึ่งที่ริเริ่มจัดวงดนตรีอุดมศึกษาครั้งแรก ซึ่งมีเพียง 3
สถาบัน คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง และ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ.2518 ได้รับเชิญจากกรมศิลปากร ให้บันทึกเสียงการขับร้องและการเดี่ยว
ซอสามสาย เพื่อเก็บรักษาไว้เป็นแบบฉบับของดุริยางคศิลป์ไทยสืบไป

พ.ศ.2521 ได้รับเชิญจากโครงการพัฒนาคนตรี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อ
บันทึกเสียงการขับร้องเพลงเกร็ดโบราณและเพลงละครประเภทต่างๆ ในฐานะผู้เชี่ยวชาญ
การขับร้องที่มีคุณค่าควรอนุรักษ์

พ.ศ.2524 ได้รับการแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาโครงการดนตรีไทยจากสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

พ.ศ.2525-2526 ได้รับเชิญจากคณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ให้ทำรายการดนตรีกล่อมพระนคร ด้วยศิลปะการขับร้องชั้นสูงในวงขับไม้และบรรเลงด้วยวงมโหรี ซึ่งประกอบด้วยบรรดาศิษย์ที่สำเร็จการศึกษาจากสาขาวิชาต่าง ๆ ให้ชื่อวงดนตรีนี้ว่า "เจริญใจและศิษย์" บันทึกเทปการขับร้องในวงมโหรีเพื่อเก็บรักษาไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติสืบไป

ประดิษฐ์ทางสำหรับเพลงไทยในอัตราจังหวะต่างๆเช่น เพลงพระยาสี่เสา เพลงสาวสุดสวย เพลงฉลองพระนคร เพลงลาวพวน เพลงจู้บแจ่ง และเพลงฉิ่งพระฉิ่ง 2 ชั้น เป็นต้น ซึ่งเป็นแนวทางใหม่ในการประสานคุณค่าเชิงอนุรักษ์และดนตรีร่วมสมัยเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน อีกทั้งได้รับเชิญจากนายกสมาคมนักแต่งเพลงให้ทำเพลงชื่อ "ลบรอย-แผลรัก" อันเป็นดนตรีร่วมสมัยอีกเพลงหนึ่ง

พ.ศ.2526 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้บรรจุเพลงและขับร้องในบทพระราชนิพนธ์ "ฉันทคุมุขีสังเวทสมโภชพระพุทฺธมหามณีรัตนปฏิมากร" ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ส่วนพระองค์บันทึกเทปและบรรเลงออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง และธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) รวบรวมให้วง "เจริญใจและศิษย์" บันทึกเทปถวายและจำหน่าย

ในปีเดียวกันนี้ ได้ร่วมมือกับองค์การยูนิเซฟ และธนาคารกสิกรไทย ทำหนังสือเพลงสยามสำหรับเด็ก ประกอบด้วยโน้ตสากลและการขับร้อง พิมพ์เผยแพร่ทั่วโลก เพลงในชุดนี้ เช่น เพลงวันเกิด เป็นต้น รวมถึงการร่วมมือกับสถาบันเกอเธ่ และ I.B.M. จัดทำเทปเพลงสยามสำหรับเด็กแจกแก่โรงเรียนอนุบาลทั่วไป อีกทั้งได้ทำการบันทึกเทปการสอนขับร้องในหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครบตามหลักสูตร 4 ปี จำนวน 50 คลิป และทำการถ่ายทอดการขับร้องให้กับนิสิตภาควิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มาโดยตลอด

พ.ศ.2527 ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯให้เข้าเฝ้าบรรเลงถวายในโอกาสรับเสด็จพระราชินีมากาเร็ตเธอแห่งเดนมาร์ก ขณะนั้นยังทรงเป็นมกุฎราชกุมารีครั้งนี้ได้บรรเลงขอสามสายคลอการขับร้องด้วยตนเอง นับได้ว่าเป็นเลิศและเป็นคนแรกในประวัติศาสตร์ของการดนตรีไทยที่สามารถสี่ขอสามสายพร้อมกับขับร้องไปในขณะเดียว

กันได้

พ.ศ.2528 ได้รับเชิญเป็นศิลปินพิเศษเพื่อให้คำปรึกษาและเดี่ยวซอสามสาย ในการทำแถบวีดิทัศน์เรื่อง "The Golden touch of Thai Craftmanship" เพื่อเผยแพร่ วัฒนธรรมไทย เมื่อครั้งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถเสด็จเยือนประเทศ สหรัฐอเมริกา

พ.ศ.2529 สร้างโน้ตไทยสำหรับซอสามสาย ทั้งวิธีการคลอร้องและการ บรรเลงรับ เพื่อพิมพ์เป็นตำราเผยแพร่ต่อไป

พ.ศ.2530 ได้รับเชิญจากสถานีวิทยุ B.B.C.ให้ร่วมงาน "Festival of Music from the Royal Courts" ที่ Queen Elizabeth Hall เมืองลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อ เดือนกรกฎาคม ซึ่งทางสถานีวิทยุ B.B.C. ร่วมกับศูนย์วัฒนธรรม South Bank Centre เป็นผู้จัด ได้มีการส่งกระจายเสียงทางสถานีวิทยุไปทั่วโลก การบรรเลงครั้งนี้มีการ ขับร้องประกอบซอสามสาย และมีการบรรเลงวงขับไม้ซึ่งเป็นวงดนตรีชั้นสูงของไทยและ การได้รับเชิญในครั้งนี้ ได้เดินทางไปพร้อมกับคณะผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทยหลายท่านจากวง ดนตรีฟองน้ำ

ในปีเดียวกันนี้ได้รับพระราชทานปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต กิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร และได้รับการประกาศเกียรติคุณเป็นศิลปิน แห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์) ประจำปี พ.ศ.2530 เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2531 ซึ่งถือเป็น เกียรติยศแก่วงการดนตรีไทยอย่างยิ่ง

พ.ศ.2531 ได้รับเชิญไปบรรเลงดนตรีในงาน "12th Festival of Asians Arts" ที่ฮ่องกง เมื่อเดือนตุลาคม ในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางด้าน การขับร้อง และได้รับเชิญจาก สมาคมญี่ปุ่นให้จัดวงมโหรีบรรเลงในงานฉลองพระราชวงศ์ไทย-ญี่ปุ่น แสดงที่ศูนย์ วัฒนธรรมแห่งชาติ

ได้รับเชิญจากมหาวิทยาลัยมหิดลให้ขับร้องเพลงกล่อมลูกภาคกลาง บันทึก เทปออกจำหน่าย สำหรับเยาวชนจะได้รับฟังเพลงพื้นบ้านไทยที่นุ่มนวล มีเนื้อหาสาระไปในทางอบรมให้รู้จักระวังตัวและมีจริยธรรม

พ.ศ.2534 ได้รับเชิญจากสาขาดนตรีศึกษา ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้เป็นอาจารย์สอนวิชาบรรเลงหมู้ และในปี พ.ศ.2537 ได้สอน วิชาทักษะดนตรี (ซอสามสาย) ตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงเดี่ยวขั้นสูง

พ.ศ.2535 ได้รับเชิญเป็นผู้บรรยายวิชาประวัติศาสตร์-การขับร้องเชิงปฏิบัติการ ให้แก่นักศึกษาระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร อีกทั้งได้เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานดนตรีไทยและการขับร้อง

พ.ศ.2537 ได้รับเชิญจากคณะอักษรศาสตร์ ให้เป็นผู้ถ่ายทอดและควบคุมการฝึกซ้อมการขับร้องเพลงในละครเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพได้ทำการสอนให้กับศิษย์ในระดับปริญญาตรี-โท-เอก ทั้งชายและหญิงเข้าร่วมร้องจำนวน 10 คน ออกแสดงเมื่อเดือนมกราคม

ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์

ประวัติส่วนตัว

ศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ เป็นบุตรคนกลางของนายจำปี และนางแถม อรุณรัตน์ เกิดเมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ.2478 ณ ตำบลศาลาลอย อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีพี่น้องร่วมบิดามารดา รวม 3 คน คือ

1. นายสมบัติ อรุณรัตน์
2. นายอุดม อรุณรัตน์
3. นางสมนึก โพธิสามตัน

สมรสกับนางพนิดา สนั่นนาม มีบุตรธิดารวม 3 คน คือ

1. นางสาวปองประภา อรุณรัตน์
2. นายสนั่นนาม อรุณรัตน์
3. นายพงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์

ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 771 ถนนริมแม่น้ำ แขวงบางพลัด เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 โทร.4249626

ประวัติการศึกษา

เริ่มเข้าเรียนครั้งแรกที่โรงเรียนวัดช้าง ตำบลศาลาลอย อำเภอท่าเรือจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จนจบประถมศึกษาปีที่ 4 เมื่อปี พ.ศ.2491 ต่อมาได้เข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนนิคมานุกูล (โรงเรียนประจำอำเภอท่าเรือ) จนจบมัธยมศึกษา

ปีที่ 6 เมื่อปี พ.ศ.2496 และจบมัธยมศึกษาปีที่ 8 แผนกวิทยาศาสตร์ที่โรงเรียนประจำจังหวัดสระบุรี เมื่อปี พ.ศ.2498

ต่อมา ได้เข้าศึกษาในวิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน จนสำเร็จหลักสูตรอนุ-ปริญญา เมื่อปี พ.ศ.2501 และสำเร็จหลักสูตรปริญญาตรี สาขามัธยมศึกษา วิชาเอกชีววิทยา วิชาโทคณิตศาสตร์ จากวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร เมื่อปี พ.ศ.2509

ในขณะที่รับราชการเป็นอาจารย์สังกัดภาควิชานาฏยสังคีต คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์อยู่นั้น ได้รับทุนไปศึกษาต่อในต่างประเทศ ของสปปาฟา โดยเรียนที่มหาวิทยาลัยฟิลิปปินส์จนสำเร็จการศึกษาในหลักสูตร "Diploma of Training Course in Field Music Research for Ethnic Music" เมื่อปี พ.ศ. 2526

ประวัติการทำงาน

เมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีแล้ว ได้ไปรับราชการครูอยู่ที่โรงเรียนวัดประสาธ (คลองบางพรหม ต.ถึงชัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร) มีหน้าที่สอนวิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ สอนอยู่ได้ไม่นานรองศาสตราจารย์ เคนดวง พุ่มศิริ ซึ่งเป็นเพื่อนที่เคยเรียนดนตรีด้วยกันไปตามให้มาสอนดนตรีที่มหาวิทยาลัยศิลปากร ทับแก้ว จังหวัดนครปฐม เนื่องจากทางมหาวิทยาลัยมีนโยบายและความต้องการให้นักศึกษาได้มีโอกาส เรียนศิลปะทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ในระยะแรกต้องรับผิดชอบสอนวิชาดนตรีในภาคปฏิบัติ ภายในเวลาประมาณ 10 ปีต่อมา จึงโอนไปเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคีตศิลป์ ภาควิชานาฏยสังคีตศิลป์ คณะอักษรศาสตร์ สอนทั้งภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และวิชาบังคับพื้นฐานในหลักสูตรของสาขาวิชามนุษยศาสตร์ มีอยู่ 4 วิชา คือ พื้นฐานดนตรีไทย ลักษณะเพลงไทยอัตรา 2 ชั้น ดนตรีวิจิตร และดนตรีเผ่าพันธุ์ ซึ่งนักศึกษาสามารถเลือกเป็นวิชาโทหรือวิชาเอก ได้ อีกทั้งได้รับเชิญให้เป็นอาจารย์พิเศษของภาควิชาดนตรี มหาวิทยาลัยโมนาช ประเทศออสเตรเลีย

นอกจากหน้าที่การสอนในมหาวิทยาลัยแล้ว ท่านยังเปิดโอกาสให้กับบุคคลโดยทั่วไปที่สนใจใคร่เรียนรู้ในเรื่องของคนตรีทั้งทฤษฎีและทักษะปฏิบัติ จึงมีบุคคลมากมายที่มา ฝากตัวเป็นศิษย์และไปมาหาสู่เสมอ ก่อนเกษียณอายุราชการ ดำรงตำแหน่ง รองศาสตราจารย์ ระดับ 9 ในสาขาสังคีตศิลป์ ภาควิชานาฏยสังคีตศิลป์ คณะอักษรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ปัจจุบันเกษียณอายุราชการแล้ว แต่ก็ยังทำหน้าที่ "ครู" ผู้ถ่ายทอดอยู่

ผลงานและรางวัลแห่งความภาคภูมิใจ

งานเขียนตำราเผยแพร่ความรู้ทางดนตรีไทย อาทิ ดนตรีไทยในพระพุทธศาสนาและทฤษฎีเพลงเถา เป็นต้น และงานวิจัยเรื่อง "พินน้ำเต้า"

การเป็นตัวแทนของมหาวิทยาลัยไปร่วมงานทางวิจิตรศิลป์ ณ ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนและร่วมกับองค์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในการเผยแพร่ศิลปการแสดง ณ ประเทศฮ่องกง สิงคโปร์ และฝรั่งเศส

การประดิษฐ์ทางเดียวสำหรับซอสามสายในเพลงพญาร่าพิง 3 ชั้น เริ่มแต่งตั้งแต่ปี พ.ศ.2526 รวมเป็นเวลา 6 ปี ได้นำออกแสดงในงานดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 22 จัดโดยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย เมื่อ ปี พ.ศ.2534 โดยมีครูศิริ วิชชเวช เป็นผู้ขับร้อง

การได้รับเชิญจากสถาบัน INALCO ประเทศฝรั่งเศส ให้ไปเผยแพร่สังคีตศิลป์ไทยด้วยการบรรยายประวัติดนตรีไทยและสาธิตการเดี่ยวซอสามสาย เมื่อปี พ.ศ.2521

การบันทึกเสียงการสีซอสามสายในชุด "ดับเพลิงมโหรีโบราณ" ให้กับมูลนิธิสายใจไทย และเพลงเห่กล่อมพระบรรทมให้กับกลุ่มคีตวรรณกรรม

การเดินทางไปแสดงดนตรีร่วมกับวงฟองน้ำในงาน "12th Festival of Asians Arts" ที่ฮ่องกง (ตุลาคม พ.ศ.2531) และยังคงบรรเลงซอสามสายในการบันทึกเสียงชุดมโหรีประวัติศาสตร์ ลงคอมพิวเตอร์ในปีเดียวกัน รวมทั้งงานมโหรีระนาดแก้ว และพินน้ำเต้าในคอนเสิร์ต "สุดถนนคอนกรีต" เมื่อ พ.ศ.2532

การแสดงดนตรีหน้าพระที่นั่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ณ พระตำหนักทับขวัญ นครปฐม พ.ศ.2533

ผลงานการสร้างกะโหลกซอสามสาย โดยใช้กรรมวิธีการคัดกะลาให้เกิดพุทที่สามารถโฟกัสเสียงให้สะท้อนกลับไปสู่ผิวหน้าของกะโหลกซอได้อย่างเหมาะสม ได้เขียนรายงานผลการค้นคว้าวิจัยเบื้องต้นลงในวารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับที่ 1 ปีที่ 13 พ.ศ.2533 เป็นครั้งแรก โดยที่กรรมวิธีการคัดกะลาดังกล่าวได้คิดค้นใหม่ ได้นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์หลายด้านมาช่วย เมื่อคัดกะลาได้แล้วจึงดำเนินการจนสามารถ

สร้างชอสามสายสำเร็จแล้วจึงนำออกเผยแพร่ในหนังสือ "กลวิธีการสร้างกะโหลกชอสามสาย" เมื่อปี พ.ศ.2537

การได้รับเชิญให้ไปแสดงดนตรีที่ Wesley Uniting Church เมืองเมลเบิร์น ประเทศออสเตรเลีย เมื่อปี พ.ศ.2536 (9 มิถุนายน)

การได้รับรางวัลพระราชทานพระสิทธิตาทองคำ ประจำปี พ.ศ.2535 (เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ.2536) สาขาการค้นคว้าและเผยแพร่ความรู้ทางวัฒนธรรมจาก มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

ภาคผนวก ค.

พื้นฐานทางดนตรีของศิษย์ของเอกทัตตะทางการบรรเลงซอสามสาย

ศิษย์ของครูเจริญใจ สุนทรวาทีน

นายमाणพ อิศรเดช (สัมภาษณ์, 22 มีนาคม พ.ศ.2538)

มีพื้นฐานทางด้านดนตรีมาตั้งแต่ครั้งที่เรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศน์ โดยหัดซอด้วงกับคุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง และเรียนกับท่านมาตลอด จนกระทั่งเรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 วันหนึ่งในขณะที่ไปช่วยซ่อมเครื่องละครอยู่นั้น ท่านได้หยิบเครื่องดนตรีมาให้เล่นกันในเวลาพักหลังจากรับประทานอาหารกลางวันแล้ว มีจะเข้ขนาดเล็กกว่าปกติ ซอด้วงงา ซอด้วง และซอสามสายงาคันใหญ่ ท่านสีให้ดูให้ฟังหลายเพลง เมื่อลองสีดูเองก็เล่นได้ไม่นาน เพราะทนคอน้ำหนักซอไม่ไหว จนต้องวางลง แต่ก็นิยมในความสวยงามและน้ำเสียงอันไพเราะอ่อนหวานของซอสามสาย จนต้องขอเรียนกับคุณหญิงจีนอีกเป็นลำดับต่อมา ท่านไม่ปฏิเสธแต่ประการใด และต่อเพลงแรกด้วยเพลงเขมรไพรโยคให้แล้วจึงให้ยืมซอสามสายไม้มา 1 คัน สำหรับฝึกซ้อม อีกทั้งท่านยังให้คำแนะนำต่อไปว่า “ถ้าจะเรียนอย่างจริงจัง ก็น่าจะหาครูสักคนจับมือให้ก่อน” ซึ่งพอเหมาะพอดีกับเพื่อนคนหนึ่งชื่อ มณเฑียร (ไม่ทราบนามสกุล) เป็นนักสีซอผู้ที่มีนิ้วซอที่ดีมากของวงดนตรีไทยชนาการกสิกรไทย ได้แนะนำและพาไปพบครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เพราะท่านสอนดนตรีไทยให้กับวงดนตรีนี้ด้วย

เมื่อ พ.ศ.2516 จึงเข้าพบครูเจริญใจ สุนทรวาทีน ได้เตรียมขันกำนลพร้อมด้วยดอกไม้รูปเทียน ผ้าขาว เงิน 6 บาท เหมือนอย่างพิธีไหว้ครูประจำปี กับซอสามสายคันไม้ที่ คุณหญิงจีน ศิลปบรรเลง ให้หยิบยืมมาด้วย เข้าพบที่บ้านครูเจริญใจ สุนทรวาทีน เป็นคนละหลังกับ “เรือนมโหรี” ในปัจจุบันแต่ก็อยู่ในซอยเดียวกัน หลังจากที่ฝากตัวเป็นศิษย์และมอบขันไหว้ครูเสร็จสิ้น ท่านจึงจับมือรับขวัญศิษย์ แล้วต่อเพลงให้สีเดียวกันนี้ ด้วยเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ จดจำให้ได้ทั้งการลงนิ้ว การใช้คันสี และทำนองเพลงทั้ง 2 ท่อน ซึ่งมีสร้อยสอดแทรกอยู่ ท่านจะสอนให้ใหม่ตั้งแต่การนั่ง การจับซอ การจับคันสี และการสีให้สัมพันธ์กันอย่างสวยงามตามแบบแผนของท่าน แล้วจึงอนุญาตให้กลับไปซ้อมที่บ้านได้ และกำชับว่า “คันสีที่ใช้ในเพลงนี้ เป็นคันสีที่ง่ายและสำคัญของซอสามสายนะ อย่าหลงลืมเป็นเด็ดขาด”

ครั้งเมื่อเรียนจบมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.2517 จึงได้สอบคัดเลือกเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยของรัฐบาล ได้เรียนต่อในสาขาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งประจวบเหมาะพอดีกับครูเจริญใจเป็นครูสอนดนตรีให้กับชมรมดนตรีไทยสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์ด้วย วันที่ครูมาชมรมดนตรีไทย ก็ได้พบกันอีก จึงเป็นการสะดวกที่จะได้เรียนกับครูทั้งบ้านและที่ชมรมควบคู่กัน

เริ่มต่อเพลงตั้งแต่ประเภทเพลงมโหรีที่มีอัตราจังหวะ 2 ชั้น ประเภทเพลงเถา เพลงที่มีอัตราจังหวะ 3 ชั้น และเพลงเกร็ดต่างๆ การต่อเพลงนี้ จะต่อทั้งทางเครื่องและทางร้องควบคู่กันไป เพราะบทบาทของซอสามสายไม่ได้มีเพียงการบรรเลงร่วมในวงมโหรีอย่างเดียว แต่จะต้องสืบลอไปกับคนร้องด้วย วิธีการถ่ายทอดการคลอร้องของท่าน คือ จะให้ศิษย์ที่เรียนซอสามสายเข้ามานั่งฟังในเวลาที่ท่านต่อร้องให้กับนักร้อง ซึ่งจะทำได้สัมผัสท่วงทำนองและลีลาการขับร้องโดยตรง แล้วท่านจึงแนะนำให้จดจำสำเนียงและการเอื้อนต่างๆ ไว้ จากนั้นจึงแนะนำให้สืออย่างเป็นโครงๆ ให้เสียงเข้ากันกับคนร้องก่อนที่จะมีการประดับประดาตกแต่งให้มีความสอดคล้องประสานและช่วยสนับสนุนการขับร้อง แต่ไม่ต้องสืให้เหมือนอย่างร้องทุกคำอย่างการเอื้อนทูลวรรค บางทีก็อาจสืเพียงเสียงตกทอดยาวอย่างเดียวก็ได้ หรืออาจจะเล่นเป็นทำนองเฉพาะของซอสามสายเลยก็ได้ แต่อย่าให้มากจนเกินพอดี เพราะการสืคลอร้องนี้ เป็นเพียงการส่งเสริมการร้อง ไม่ได้ต้องการความชัดเจนชัดคำเหมือนอย่างการสื “ว่าดอก” อย่างในเพลงปลาทอง นกขมิ้น ปรีอประเภทเพลงเถา เช่น พระอาทิตย์ชิงดวง เป็นต้น

การใช้คันสีของครูมีแบบฉบับที่ลงตัวอยู่ใน อาจจะใช้ไม่เหมือนกับครูคนอื่นในบางวรรคตอน ที่เป็นเช่นนี้เพราะครูได้รับการถ่ายทอดจากศิลปินซอสามสายที่มีความเป็นเลิศแล้วทั้ง 3 ท่าน คือ หลวงไพเราะเสียงซอ(อุ่น คุรยะชีวิน) พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) และครูเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล ในบางเพลงท่านนิยมใช้ตามอย่างของครูคนใดคนหนึ่งหรือผสมผสานทั้ง 3 ท่าน โดยเฉพาะเพลงเดี่ยว ท่านจะดำเนินกลอนเพลงและใช้คันสีตามอย่างครูที่ถ่ายทอดให้อย่างไม่คิดเทียบ หรือพลิกเพลงไปจากเดิม เพราะถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะทาง เฉพาะบุคคล กล่าวคือ เป็นศิษย์ของครูท่านใด ก็ควรใช้ทางของครูท่านนั้น จึงจะเป็นการสมควร อีกทางหนึ่งยังเป็นการแสดงกตัญญูตา และประกาศเกียรติคุณของครูท่านนั้น ว่าทางเดี่ยวในเพลงที่ต่อให้ ได้ถ่ายทอดความเป็นผู้มีอัจฉริยภาพและสุนทรียภาพของครูท่านนั้น ได้เป็นอย่างดี เพลงเดี่ยวที่ได้ต่อกับครู คือ เพลงบุหลันลอยเลื่อนออกทางฝรั่ง

สำหรับการถ่ายทอดในการใช้คันสี ครูจะสีนำแล้วศิษย์สีตามอย่างตามกันไป ตลอดวรรคตอนของเพลงจนจบบรรเลงหนึ่งๆ เมื่อต่อเพลงใหม่ อาจจะนำวิธีการใช้คันสีในเพลงที่ได้ต่อผ่านมาแล้ว มาประยุกต์ใช้ด้วยกันได้ก็แต่เฉพาะบางวรรค บางตอน ที่มีความเหมือนกัน ทั้งทำนองและสำเนียง ครูจะแยกเพลงเป็นส่วนๆ เป็นวรรคๆ เพื่อสะดวกต่อการจดจำของศิษย์ มีการส่งเสริมเทคนิคต่างๆที่จะทำให้การบรรเลงไพเราะขึ้น เช่น การพรมนิ้ว ตามวิธีของท่านจะให้ตีนิ้วห่างๆให้มีเสียงลอคออกมา ไม่พรมนิ้วถี่เหมือนอย่างซอด้วง และจะต้องประคบน้ำนิ้ว ประคบเสียง

โอกาสที่จะได้แสดงออกทางการบรรเลงละบทบาทของซอสามสายในวงมโหรี จะค่อนข้างมีความชัดเจนในตัวของตัวเอง ครูจะสอนทำนองหลักก่อนที่จะปรับเปลี่ยนไปเป็นทางบรรเลงเฉพาะเครื่องดนตรี ซึ่งแต่ละเครื่องดนตรีจะมีแนวทางที่เป็นเอกลักษณ์ วิธีการบรรเลงของซอสามสายนั้น จะไม่ดำเนินทำนองเก็บอย่างซอด้วง ไม่โลดโผนอย่างซอู้ตลอดทั้งเพลงบางวรรคอาจจะดำเนินทำนองโอดพันอย่างปี่ หรือมีการเลียนคำร้องและการเอื้อนแทรก จะนิยมเล่นห่าง ๆ สี่คู่ประสานเสียง จะทำให้เกิดเสียงหนึ่งๆลอยขึ้นมากลางวงดนตรีในขณะที่บรรเลง และไม่ดำเนินทำนองแข่งหรือแทนที่เครื่องดนตรีอื่น ๆ ดังนั้นผู้บรรเลงจะต้องรู้จักนำความรู้ที่ครูถ่ายทอดให้และเลือกใช้ให้เหมาะสม จึงจะเรียกว่า “เป็นผู้ฉลาดในการบรรเลง”

นายเลอเกียรติ มหาวินิจตัยมนตรี (สัมภาษณ์ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538)

เริ่มต้นการเรียนซอสามสาย จาก ความประทับใจในความสวยงามของเครื่องดนตรี และได้รับการถ่ายทอดจากครูดนตรีไทยหลายท่าน คือ นายวิชัย เหล่าประเสริฐ นายเสนีย์ เกษมวัฒนกุล นายเฉลิม ม่วงแพร์ศรี นายอุดม อรุณรัตน์ และนายสุพร ชนะพันธุ์ ตามลำดับ ก่อนที่จะมาฝากตัวเป็นศิษย์ของครูเจริญใจ สุนทรวาทิน นอกจากนี้ยังสามารถบรรเลงเครื่องดนตรีอื่นได้ เช่น ซอู้ เรียนกับครูวัน อ่อนจันทร์ และซอด้วงเรียนกับครูเบญจรงค์ ธนโกศศ

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2531 ขณะนั้นเรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ได้ตัดสินใจศึกษาต่อในสายวิชาชีพดนตรีไทย โดยการสอบคัดเลือกด้วยวิธีพิเศษโครงการช้างเผือกของคณะศิลปศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งในใบสมัครนั้นจะต้องมีผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านดนตรีไทยลงนามรับรองความสามารถด้วย ดังนั้นนางพัฒน์ พร้อมสมบัติ

(มารดา) และ นายปี่ คงลายทอง (นับถือกันเหมือนญาติสนิท) พาไปพบครู และฝากตัวให้เป็นศิษย์ มีการมอบขันไหว้ครูตามธรรมเนียม แล้วครูจึงให้โอวาทและรับเป็นศิษย์ คำให้โอวาทจะเป็นลักษณะอย่างการให้พรและสอนให้ตั้งใจจริงกับการรับการถ่ายทอดจากครู

การต่อเพลงกับครูนั่น จะต้องเดินทางไปเรียนที่บ้านของครูเพราะเป็นนิสัยของผู้แสวงหาความรู้อยู่แล้ว ครูทดสอบพื้นฐานเดิมโดยให้สีเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ให้ดูก่อน แล้วท่านจึงปรับเปลี่ยนทำนองในบางวรรคให้เท่านั้น ส่วนการใช้คันสีก็คงไว้เหมือนเดิมดีแล้ว จากนั้นจึงค่อยต่อเพลงในดับต้นเพลงฉิ่ง 3 ชั้น ซึ่งประกอบด้วย เพลงต้นเพลงฉิ่ง เพลงจรเข้หางยาว เพลงดวงพระธาตุ และเพลงนกขมิ้น แล้วจึงนำวิชาการบรรเลงที่ได้รับถ่ายทอดไปทำการทดสอบตามโครงการศิลปะดีเด่นของทางคณะศิลปกรรมศาสตร์ และได้ศึกษาต่อที่คณะนี้ ซึ่งก็พอดีกับทางคณะศิลปกรรมศาสตร์ ได้เชิญครูเจริญใจ สุนทรวาทินเป็นอาจารย์พิเศษอยู่ก่อนหน้าแล้วหลายปี จึงได้เรียนกับครูอย่างใกล้ชิดมากยิ่งขึ้น ทั้งที่บ้านและที่สถานศึกษา

หลังจากต่อเพลงในดับต้นเพลงฉิ่งทั้งหมดแล้ว ครูจึงต่อเพลงเถาต่าง ๆ เพลงมโหรี ตามที่บรรจุไว้ในหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตร์ และต่อทางเดี่ยวให้คือเพลงกล่อมนารี และบอกเหตุผลที่ต่อเพลงเดี่ยวให้ เพราะครูเห็นว่ามิใช่มีดีและพื้นฐานดีพอตัวอยู่แล้ว เมื่อถ่ายทอดให้ก็น่าจะปฏิบัติและบรรเลงได้เป็นอย่างดี

ในการต่อเพลงหนึ่งๆ ครูจะต่อเป็นทำนองหลักให้ก่อน แล้วจึงสอดใส่เทคนิคลูกเล่นต่างๆ ให้ไพเราะขึ้น “ทาง” สำหรับการบรรเลงของครูจะเรียบริบหรี่ ไม่ใส่ลูกเล่นอะไรมากจนเกินไป หรืออาจจะมีลูกไม้เด็ดๆ บ้างพอประมาณ นิยมสีห่าง ๆ เป็นทางพื้น ๆ บางวรรคคล้ายทำนองเอื้อนอย่างการขับร้อง มีการเปิดซอ สีประสานคู่เสียง การพรมนิ้ว ครั้นนิ้ว เป็นต้น ไม่สีเก็บละเอียดอย่างซอด้วง ซออู้ โดยเฉพาะทางบรรเลงเดี่ยว ครูจะรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของ “ทางเพลง” และ “ทางครู” ไว้เป็นอย่างดี ไม่นำมาละปะปนกันจนมองไม่เห็นความงาม

ความเป็นพิเศษของครูอยู่ที่การคลอร้อง และความสามารถในการสีสอดประสานกับทำนองการขับร้องได้อย่างสนิทสนม ทั้งนี้เพราะมีพื้นฐานทางคีตศิลป์ วิธีการเอื้อนต่าง ๆ อย่างร้อง ก็สามารถสีซอได้อย่างเอื้อน ชัดถ้อยชัดคำ มีการจัดช่องไฟของทำนองเพลง แบ่งเป็นวรรคเป็นตอน สะดวกทั้งในการถ่ายทอดและการจดจำ ซึ่งในขณะที่ครูสีซอนั้น เสียงที่เกิดขึ้นเหมือนราวกับท่านกำลังร้องเพลง มีทั้งสำนวน สำเนียง และ

ท่วงทีลีลาอย่างการขับร้องทุประการ ความเป็นพิเศษนี้เอง ที่ครูเด่นกว่าใคร

ภายหลังเมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีแล้ว จึงได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท ภาควิชาดุริยางคศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และยังคงติดตามเรียนกับครูอยู่ตลอด ในหลักสูตรปริญญาโทนี้มีวิชาอากรมศึกษา ที่จะต้องทำการวิจัยและเข้าไปศึกษาอยู่กับศิลปินอย่างใกล้ชิด จึงได้ทำการศึกษาความเป็นปัญญาเลิศของครูเจริญใจสุนทรวาทิน อีกทางหนึ่ง ซึ่งท่านได้เมตตาให้ความรู้อย่างลึกซึ้งในหลายๆด้าน รวมทั้งการต่อเคียวในขั้นที่สูงขึ้นให้ เริ่มจากเพลงพญาครวญ 3 ชั้น ซึ่งเป็นทางของพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) ให้ก่อน แต่จะต้องกระทำพิธีไหว้ครูกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการไหว้ครูในครั้งนี้ ทำให้เกิดความรู้สึกว่า มีความเป็นศิษย์ใกล้ชิดครูมากยิ่งขึ้น

การถ่ายทอดในขั้นหลังนี้มีความละเอียดและพิถีพิถันยิ่งขึ้น ครูตั้งใจเอาใจใส่ และเตรียมตัวกับการถ่ายทอดมากเป็นพิเศษ มีการวิเคราะห์และเปรียบเทียบให้เห็นทั้งในเรื่องของเอกลักษณ์ทางการบรรเลงของศิลปินซอสามสายที่ได้ถ่ายทอดหลักวิชาให้ การหล่อหลอมเอกลักษณ์ดังกล่าวมาเป็นตัวตนของตัวเอง พร้อมทั้งเสนอแนวคิดและคุณค่าต่าง ๆ ที่สมควรต่อการถ่ายทอดให้สืบทอดไปยังอนุชนรุ่นหลัง คือ การสร้างคุณภาพเสียง และการถ่ายทอดอารมณ์ ทั้งสองส่วนนี้จะต้องให้สัมพันธ์กันก่อน แล้วจึงไปศึกษาต่อในเรื่องของ “ทาง” ที่ดีที่ควรต่อไป

นายพุดตินัย หาญกล้า (สัมภาษณ์ 20 มีนาคม พ.ศ. 2538)

ก่อนที่จะได้มาฝากตัวเป็นศิษย์ของครูเจริญใจ สุนทรวาทินนั้น ได้เรียนซอสามสายกับนายเสนีย์ เกษมวัฒนกุล และเครื่องดนตรีอื่น ๆ เช่น เรียงกลองแขก กับ นายบำรุง (จ๋านามสกุลไม่ได้) ตั้งแต่เรียนอยู่ในระดับประถมศึกษาตอนต้น ที่ โรงเรียนวัดลาดเปิง จังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อมาเรียนต่อในระดับประถมศึกษาตอนปลายที่โรงเรียนวัดอินทรวินัย ได้เรียนขลุ่ยเพียงออกับนางสุชาดา พุ่มพวง เมื่อครั้งได้เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนวัดราชบพิตร และเรียนซอด้วงกับ อ.จารย์วิศิษฐ์ โชติโยธิน

เมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแล้ว ได้สอบผ่านการคัดเลือกเข้าศึกษาต่อโครงการศิลปวัฒนธรรมระดับชาติของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้เข้าเรียนวิชาเอกซอสามสายในภาควิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ จึงได้มีโอกาสรับการถ่ายทอดจากครู ในวันฝากตัวเป็นศิษย์นั้น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล ได้พา

ไปพบกับครูเจริญใจ สุนทรวาทิน ซึ่งรองศาสตราจารย์ ดร.ณรุทธ์ สุทธจิตต์ ภาควิชาดนตรีศึกษาได้เชิญท่านเป็นอาจารย์พิเศษอยู่แล้ว พร้อมเพื่อนนิสิตวิชาเอกเดียวกันอีกคนหนึ่ง ชื่อ นางสาวนพวรรณ พาทย์โกศล การฝากตัวเป็นศิษย์ยังคงถือธรรมเนียมตามแบบโบราณ คือ จะต้องจัดขันกำนลพร้อมด้วยดอกไม้ รูปเทียน ผ้าขาว และเงิน 6 บาท มามอบให้กับครู จากนั้นจึงให้โอวาทและรับเป็นศิษย์ นอกจากนั้น ครูยังทำการทดสอบพื้นฐานที่มีอยู่เดิม ด้วยการให้บรรเลงเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ที่เคยต่อมาให้ฟัง ครูจะดูทั้งหมดตั้งแต่ทำนอง การจับซอ การจับคันสี การใช้คันสี การลงนิ้ว และทางเพลง แล้วจึงปรับแก้ให้บางจุดที่ไม่เหมาะสม มีการนัดวันและเวลาที่ว่างตรงกันสำหรับการเรียนการสอน โดยที่ครูจะไม่สะดวกในวันอังคาร เพราะต้องไปร่วมประชุมราชบัณฑิตยสภา และวันพุธตอนบ่าย ซึ่งจะต้องไปควบคุมการฝึกซ้อมให้กับวงดนตรีไทยของธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) แล้วจึงอนุญาตให้กลับไปฝึกซ้อมต่อที่บ้าน

ครูจะวางหลักสูตรขั้นต้นของการฝึกฝนทักษะ ด้วยบทเพลง มีการกำหนดบทเพลงที่เป็นพื้นฐานสำคัญไว้ คือ เพลงขับไม้บัณเฑาะว์ และเพลงในดับตันเพลงหนึ่ง นอกจากนั้นจะต่อเพลงประเภทใด ก็ขึ้นอยู่กับการนำไปใช้ ครูจะได้ถามกับศิษย์เกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนว่ามีการบรรเลงเพลงใดไว้บ้าง แล้วจึงต่อเพลงไปตามนั้น ซึ่งจะทำให้ศิษย์ได้ฝึกซ้อม ทบทวน และได้บรรเลงร่วมในวงดนตรีของภาควิชาเพื่อฝึกฝนภูมิปัญญาทางการบรรเลงอีกสมทบหนึ่ง เพลงที่ต่อให้ในขั้นต้นได้แก่ เพลงนางครวญ เพลงสารภี และเพลงสุดสงวน

ทางสำหรับบรรเลงของครู มีลักษณะที่เรียบง่าย เป็นวรรคเป็นตอน มีเก็บบ้าง ห่างบ้าง ประสมกันไป ไม่เก็บติดกันไปเป็นพืดเหมือนอย่างซอด้วง ซออู้ จะเริ่มการถ่ายทอดทางการบรรเลงด้วยการต่อทำนองหลัก แยกออกเป็นวรรค ๆ ตรงนี้ช่วงต้นเป็นหัว ต้องขึ้นทางนี้ ตรงนั้นเป็นท้าย จะต้องลงจบตรงนี้ แบ่งเพลงออกเป็นส่วน ๆ ให้จำเป็นวรรค เป็นวลี เป็นประโยค เป็นกลอน สืบตามอย่างครูให้ก่อนแล้วจึงหาลูกเล่นใหม่มาใส่ให้ที่สำคัญต้องได้ทำนองหลัก มีหลักและแบบแผนไว้ก่อน เมื่อจะต้องสีคลอร้อง หรือสีส่งร้องและรับร้อง ครูจะร้องเพลงนั้นไปด้วย ซึ่งจะทำให้ได้รับประสบการณ์ทางการบรรเลงอีกทางหนึ่ง

เนื่องจากมีพื้นฐานที่ดีและพรสวรรค์ติดตัวมา จึงทำให้สะดวกต่อการรับการถ่ายทอดจากครู ซึ่งคุณลักษณะนี้ ส่งผลให้ได้ต่อเพลงเดี่ยวต่าง ๆ ก่อนที่จะลงทะเลเบียนเรียนในรายวิชาทักษะดนตรี 5 และ 6 เพลงเดี่ยวต่าง ๆ เช่น เพลงบุหลันลอยเลื่อนออก

สรรเสริญเสือป่า หรือทางฝรั่ง เพลงกล่อมมารี 3 ชั้น เพลงนกขมิ้น 3 ชั้น เพลงหกบท 2 ชั้น เพลงพญาครุฑ 3 ชั้น และเพลงพญารำฟิง 3 ชั้น ในขณะที่ต่อเพลงเดี่ยวทั้งหมดนี้ ครูจะบอกว่าใครเป็นเจ้าของทางสำหรับเดี่ยว ถ้าเป็นของครูเอง ท่านก็จะบอกว่า “ฉันทำไว้สำหรับเล่นเอง” พร้อมกับบอกเหตุผลของการใช้คันสี การลงนิ้ว และกลเม็ดเด็ดพรายต่าง ๆ หรือบอกถึงเอกลักษณ์ของบทเพลง ซึ่งเป็นหน้าที่ของศิษย์ที่จะต้องเข้าใจและเข้าไปให้ถึงแก่นของเพลงให้ได้ จึงจะสามารถถ่ายทอดบทเพลงนั้น ให้เกิดคุณค่า ไม่ใช่ว่าเป็นเพียงสักแต่ว่าสีไป

สิ่งที่สังเกตได้จากครู คือ ความงามอย่างลงตัวในทุก ๆ ด้านที่ครูประพฤติปฏิบัติให้เห็น เช่น ท่านั่ง ทำจับซอ และทำปีกซอ มีความเหมาะสมลงตัว ทางสำหรับบรรเลงก็มีความพอเหมาะพอดี การสีคลอร้องซึ่งมีความสนิทสนมกับการร้องและเมื่อครูบรรเลงเดี่ยว ก็จะทำให้ได้สัมผัสกับความงามทางสุนทรีย์ ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่ศิษย์ควรเอาอย่างตามครู แม้จะทำได้ปฏิบัติได้แต่น้อย ก็ทำให้เกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นศิษย์ท่าน

ศิษย์ของศาสตราจารย์ อุดม อรุณรัตน์

นายบุญเตือน ศรีวรพจน์ (สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2538)

ได้รับการถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายขึ้นต้นจาก ม.ร.ว.อายุมงคล โสณกุล ท่านต่อเพลงขับไม้บัณเฑาะว์และนุหัตถ์ลอยเลื่อน ซึ่งเป็นทางของครูทวดประสิทธิ์ พาทย์โกศล เรียนกับท่านได้ไม่นาน ม.ร.ว.อายุมงคล เกิดป่วยด้วยโรคพิษสุราเรื้อรังไม่สามารถถ่ายทอดให้ได้ จึงพาไปฝากเป็นศิษย์ของศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2524 ได้นำขันกำนลพร้อมด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ผ้าขาว และเงิน 6 บาท ไปไหว้ครู เมื่อครูรับขันกำนลแล้วจึงเปิดสมุดโองการอ่านคำไหว้ครูและรับเป็นศิษย์ นี่เป็นพิธีกรรมที่บอกให้รู้ว่า ทั้งครูและศิษย์ได้ยินยอมพร้อมใจที่จะมอบและรับถ่ายทอดวิชาให้แก่กัน

ครูปรับแก้ทักษะใหม่ทั้งหมดตั้งแต่ต้น เริ่มจากทำนองเพลงสั้น ๆ ที่พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสรี) ถอดออกมาจากเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ แล้วประดิษฐ์ขึ้นใหม่เป็นทำนองที่เหมาะสมต่อการฝึกฝนทักษะขั้นพื้นฐานสำหรับการไล่เสียงของซอสามสาย ใช้คันสีแบบไกวเปล พอสีได้เรียบชัดเจน จึงต่อเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ให้ ซึ่งไม่เหมือนกับที่ ม.ร.ว.อายุมงคล โสณกุล ต่อให้เลย ส่วนการลงนิ้วปรับแก้ใหม่หมด ทั้ง นิ้วซุน นิ้วแเอ้ วิธีจับซอ คอนซอ และไกวซอ แล้วจึงต่อเพลงดับต้นเพลงฉิ่ง 3 ชั้น ทั้งหมดรวม 4 เพลง (ต้นเพลงฉิ่ง จระเข้หางยาว ต่วงพระธาตุ และนกขมิ้น) เพลงหกบท 2 ชั้น เพลงทะเล 3 ชั้น และเพลงนุหัตถ์ลอยเลื่อน พอจบเพลงในชุดนี้ก็ต่อเพลงสำหรับบรรเลงร่วมกับวงมโหรีของชมรมดนตรีไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร เช่น เพลงมโหรีโรงของมหาวิทยาลัย เพลงมู่งเถา และเพลงสร้อยมยุราเถา

ทักษะพื้นฐานที่ครูปรับแก้ให้ใหม่นั้น ครูให้เหตุผลว่า ทักษะเดิมที่ติดตัวมาเป็นคนละแบบแผนกับของครู ถ้าจะเป็นศิษย์ก็ต้องถือปฏิบัติตามครูให้ได้ก่อน ทักษะที่กล่าวถึงได้แก่ ทำนอง ทำจับซอ การปักซอ วิธีจับคันสี การไกวซอ การคอนซอ การเทียบเสียง การสีคู่ประสานเสียง การลงนิ้ว ต่าง ๆ เช่น นิ้วซุน นิ้วแเอ้ นิ้วพรม นิ้วครัน และบอกวิธีคิดดวงหน้า กับการตั้งหย่องซอให้ด้วย

ในการถ่ายทอดแต่ละครั้ง ครูจะให้ทบทวนตั้งแต่เพลงแรกไปจนถึงเพลงสุดท้ายที่ต่อค้างไว้ หรือเพิ่งจบลง จะให้บรรเลงไปจนไม่มีที่บกพร่องและไม่พลาด จึงจะ

ต่อเพลงต่อไปให้ การต่อเพลงให้มัน ครูจะสืให้ดูทีละวรรค แต่ไม่ให้มากรวรรค วันหนึ่ง ๆ ที่ไปเรียนจะได้วรรคสองวรรคเท่านั้นเอง ถ้ายังไม่ได้ มาเรียนครั้งต่อไปก็จะไม่ต่อวรรคใหม่ให้เลย จนกว่าจะปฏิบัติได้ (วันที่ครูสะดวกจะถ่ายเทคให้คือวันเสาร์-วันอาทิตย์ เพราะตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ ครูปฏิบัติหน้าที่ราชการเป็นอาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร)

วิธีบรรเลง หรือ “ทาง” ของท่าน มีลักษณะซ้ำบ้าง เร็วบ้าง สลับกันไป มีโศคลอยโศคพันอย่างเป่าเล่นบ้าง มีทำนองเก็บละเอียดอย่างซอด้วง ซอด้วง แต่ก็ไม่ทั้งเพลง มีการใช้คันสี 1 ในทำนองที่เรียกว่า “เท่า” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสีคลอร้อง หากสามารถขับร้องได้ก็จะช่วยในการสีคลอร้องได้ดีขึ้น แต่บางครั้งก็ไม่จำเป็นที่จะต้องสีคลอให้เหมือนกับร้องทุกคำทุกทำนองอื่นก็ได้ ใช้เพียงการสีทอดเสียงยาว ๆ ให้ตรงกับเสียงร้องเป็นพอ แต่ครูไม่ค่อยอนุญาตให้ไปร่วมบรรเลงในวงดนตรีกับนักดนตรีคนอื่นๆ จนกว่าจะได้มาบรรเลงให้ครูดูก่อน เพราะเกรงว่าเมื่อบรรเลงจริงจะส่งร้อง สรวมร้อง และดำเนินทำนองผิดพลาด ครูจึงมักจะพาไปบรรเลงเฉพาะงานของท่านเอง

โดยปกติ ครูจะรับศิษย์ยาก จะต้องดูนิสัยใจคอ ความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงเสียก่อน จำพวกที่หึงจองหงอนทะเยอทะยาน ครูจะไม่รับเป็นศิษย์โดยเด็ดขาด อีกจำพวกหนึ่งคือ กลุ่มที่จะต้องไปเรียกไปตามให้มาเรียนนั้น ครูจะไม่รับเป็นศิษย์อีกเช่นกัน เพราะไม่มีใจรักและความเพียรพยายาม ถึงแม้จะเรียนไปก็คงไม่ได้ประโยชน์ และจำพวกสุดท้าย คือ มาเรียนเพื่อตามใจบิดามารดา กลุ่มนี้น่าสงสารไม่เป็นตัวของตัวเอง ทั้ง ๆ ที่ไม่เห็นแววดี ก็สู้สุดส่าห์อดทนมาเรียนให้บิดามารดาพอใจและเอาไปคุยอวดกับคนอื่น ๆ เขาได้ ครูจะเปิดโอกาสให้เรียนในระยะสั้น เมื่อเห็นว่าไม่มีความสามารถจะเรียนต่อไปได้ จึงให้ระงับและหยุดเรียนโดยทันที ซึ่งครูจะเตือนศิษย์ทุกคนเช่นนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการรับศิษย์ต่อไป

การเรียนสี่ซอสามสายนี้ มีประโยชน์ต่อการประพันธ์ได้เป็นอย่างดี กล่าวคือพอบรรเลงเป็นเพลงได้ก็สามารถที่จะสัมผัสได้ถึงทำนองต่าง ๆ ที่มีเสียงสูง ต่ำ สลับกันไป ตามสำเนียงเพลง มีจังหวะฉิ่ง จังหวะกลอง มีวรรคตอนและมีช่องไฟ สามารถนำความรู้นี้ไปใช้กับการเขียนคำประพันธ์ต่าง ๆ ได้ เพราะได้เข้าใจเสียงต่าง ๆ มากขึ้น บทร้องต่าง ๆ ก็นำมาจากวรรณคดีที่สำคัญ ๆ เช่น ขุนช้างขุนแผน อิเหนา เป็นต้น ดังนั้นการเรียนดนตรีจึงให้ประโยชน์ในหลาย ๆ ด้าน

นายพงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ (สัมภาษณ์ 5 เมษายน 2538)

เรื่องดนตรีจีนแรกที่เริ่มฝึกหัด คือ ซอสามสาย และครูคนแรกที่ได้ถ่ายทอดการบรรเลงซอสามสายให้ คือ บิดาของตนเอง เริ่มเรียนตั้งแต่อายุประมาณ 11 ปี ถูกจับให้นั่งพับเพียบสีซอ เรียนได้ไม่นาน เพราะยังเป็นเด็ก ไม่ค่อยสนใจ จึงเกียจเรียน เวลาจับซอสีซอจะรู้สึกเมื่อย จึงได้เลิกเรียนไป ต่อมาจึงกลับมาเรียนกับบิดาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่นั้นเรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา เพราะจะนำไปใช้สำหรับสอบคัดเลือกเข้าศึกษาต่อในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐบาล คือ ภาควิชาศิลปนิเทศ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ใช้เวลาประมาณ 1 ปี สำหรับการฝึกซ้อมโดยมีบิดาเป็นผู้ควบคุมอย่างใกล้ชิด จึงสามารถสอบผ่านและได้เข้าศึกษาต่อทางด้านดนตรีที่มหาวิทยาลัยนี้จนสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี

การเรียนกับบิดาก็ต้องมีการไหว้ครูเช่นกัน ต้องไหว้ครูถึง 3 ครั้ง คือ ไหว้ครูครั้งแรกตอนอายุ 11 ปี เพื่อเริ่มฝึกหัดสีซอสามสาย แล้วจึงเลิกไป ต่อมาจึงไหว้ครูอีกเป็นครั้งที่ 2 ในตอนเรียนอยู่มัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่กลับมาเรียนใหม่อีกครั้ง และสุดท้ายไหว้ครูเมื่อได้ต่อเพลงทยอยเดี่ยว ถือธรรมเนียมตามโบราณที่ได้สืบทอดต่อกันมาใน “สาย” หรือ “สำนัก” วิชทางการบรรเลงซอสามสาย นอกเหนือไปจากการไหว้ครูทั้ง 3 ครั้งนี้ บิดายังได้จัดพิธีไหว้ครูประจำปีขึ้นที่บ้าน กระทำพิธีภายในหมู่ศิษย์ของท่านเป็นส่วนตัว จึงได้เข้าพิธีไหว้ครูอยู่เป็นประจำ

ทักษะที่สำคัญสำหรับการบรรเลงที่บิดาได้ทุ่มเทถ่ายทอดให้ เริ่มจากท่านั่งที่เหมาะสม มีการนั่งพับเพียบ (แต่ตอนหลังเปลี่ยนมานั่งคุกเข่าหรือขัดสมาธิ เพราะเป็นคนรูปร่างใหญ่และมีน้ำหนักตัวมาก) วิธีจับซอ การคอนซอ วิธีจับคันสีแบบ “สามหยิบ” การไกวซอ การสีสายเปล่า การสีคู่ประสานเสียง การใช้คันสี และการลงนิ้วในลักษณะต่าง ๆ ทักษะทั้งหมดจะถูกบรรจุลงในบทเพลงต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นไว้อย่างเป็นทางการ ฝึกฝนไปตามเพลงจนกระทั่งสูงขึ้นไปเรื่อย จากง่ายไปสู่ความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น เพลงที่ใช้ฝึกฝนทักษะตั้งแต่เริ่มต้น ได้แก่ ทำนองเพลงสั้นๆ ที่ถอดออกมาจากเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ เพลงในดับตันเพลงฉิ่ง (ตันเพลงฉิ่ง จระเข้หางยาว ดวงพระธาตุ และนกขมิ้น) ฝึกฝนไปที่ละเพลง จนถึงขั้นการบรรเลงเดี่ยวที่จะต้องมียี่วและคันสีพิเศษมากขึ้นเป็นเท่าตัว เพลงเดี่ยวที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เช่น เพลงพญาโศก เพลงเชิดนอก และเพลงทยอยเดี่ยว เป็นต้น

หลักและพื้นฐาน ของการบรรเลงซอสามสายนั้น จะให้ความสำคัญกับคันสี และการใช้คันสีในลักษณะต่าง ๆ เพราะ คันสีเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดเสียงได้ ต้องสีให้ชัดเจน ทั้งการสีสายเปล่า การสีคู่ประสานเสียง คันสี 2 และคันสี 4 ต่อไปก็เป็นเรื่องของการลงนิ้ว เริ่มตั้งแต่ไล่เสียงพื้นฐานอย่าให้ผิดเพี้ยน นิ้วซุน นิ้วแอ นิ้วพรหม นิ้วครัน ไปจนถึงเทคนิควิธีต่าง ๆ ทั้งการใช้คันสี และการลงนิ้ว ต้องอาศัยความอดทนต่อการฝึกฝนอย่างมาก เพราะการที่จะสีซอได้ดีต่อไป ขึ้นอยู่กับฐานกำเนิดของเสียง และเสียงที่เกิดขึ้นจะมีคุณภาพหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับการใช้คันสี และการลงนิ้ว เมื่อเรียนจนถึงระดับหนึ่งก็จะทราบได้เอง

เมื่อจะถ่ายทอดให้ศิษย์คนใด ครูจะพิจารณาจากภูมิปัญญาของศิษย์คนนั้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอด ครูจึงใช้วิธีการต่าง ๆ ในที่นี้ บิดาจะถ่ายทอดให้โดยตรงแบบตัวต่อตัว ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง สีให้ดู แล้วสีไปด้วยกัน สีไปด้วยบอกไปด้วย บางครั้งจะบอกเป็นทำนองแล้วให้สีตาม ระยะเวลาการต่อเพลงที่บิดาจะมานั่งบอกให้ไม่ค่อยมีแล้ว บิดาจะสีบันทึกใส่เทปไว้ให้ แล้วจึงถอดออกมาจากเทปและสีตามให้ได้ จากนั้นจึงมาปรับแก้กับบิดาและทบทวนกันภายหลัง แต่การฟังจากเทปจะใช้ได้ดีก็เฉพาะศิษย์ที่ได้เรียนมาถึงระดับหนึ่งมีความเข้าใจในแบบแผนและทักษะพื้นฐานดีพอสมควรจึงจะสามารถเข้าใจและรู้จักใช้ทักษะได้อย่างเหมาะสมตามที่ได้ยินได้ฟังจากเทปนั้น

ในการบรรเลงร่วมกับวงมโหรี ซอสามสายจะต้องบรรเลงทั้งทางเครื่อง และการคลอร้อง สำหรับการบรรเลงทางเครื่องนั้นบิดาต่อเพลงเถาให้บ้าง เช่น เพลงแขกมอญ-บางขุนพรหม เถา เป็นต้น ส่วนการสีคลอร้องก็ไม่จำเป็นต้องสีเลียนคำร้องให้สนิทเป็น อย่างเดียวกันกับทางร้อง ซอกก็เป็นซอ ร้องก็ส่วนร้อง จะสีคลอร้องให้ได้ดีต้องขึ้นอยู่กับ การวางทางให้พอดีและปฏิภาณ ไม่ต้องสีให้ตรง เพียงให้รู้ว่า เอ็น้อย่างนี้ ต้องสีซออย่าง นั้น บางครั้งอาจจะลากคันสีสายเปล่าก็ได้ แต่ต้องให้สอคประสานไปด้วยกันได้ให้กลม กลืนกัน ไม่ใช่จะไปสีแข่งกับนักร้อง ก็จะกลายเป็นมีนักร้อง 2 คนไป หากเป็นแบบขลุ่ยฉาย จึงจะเน้นความชัดเจนในคำร้องทุกคำ ต้องสีเลียนแบบให้เหมือนทุกประการ มักจะใช้มาก ในการบรรเลง ประเภทเพลงเถา และเพลงที่มีการ “ว่าคอก” เช่น นกขมิ้น และปลาทอง เถา เป็นต้น

กรอบแนวคิดในการถ่ายทอดทักษะทางการบรรเลงของบิดา จะได้รับอิทธิพล มาจากครูของท่าน คือ พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) เพราะได้มีการวางแบบแผนและ

กำหนดไว้เป็นอย่างดีหลักสูตรเหมือนสถาบันการศึกษา มีเป็นขั้นเป็นตอน ฝึกฝนไปตามพื้นฐานและตามบทเพลง ใช้เวลาเรียนนานกว่าที่จะได้ออกบรรเลงร่วมกับเครื่องดนตรีอื่น ๆ ในวงมโหรี นอกจากการฝึกฝนทักษะดนตรีแล้ว ยังถ่ายทอดความรู้อื่น ๆ ที่สำคัญสำหรับซอสามสายไว้ด้วย เช่น การร้อยหวดพราหมณ์ การตั้งหย่องซอ การเปลี่ยนสาย การผูก รัดอก และการติดดวงหน้า เป็นต้น

นางสาวกุลชลี ลือชาพัฒนพร (สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2538)

จากประสบการณ์ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมดนตรีไทยมัธยมศึกษา ได้มีโอกาสรู้จักกับเพื่อนนักดนตรีที่เล่นซอสามสาย เมื่อเปรียบเทียบกับเครื่องดนตรีอื่นในวงมหาครุโยงค์แล้ว มีความแตกต่างทางด้านจำนวนนักดนตรีที่บรรเลง คือ มีซอสามสายเพียง 10 คัน ที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะซอสามสายเรียนยากหรือราคาแพงเกินกว่าจะซื้อหามาเรียนกันได้ หรืออย่างไร ความสงสัยนี้จึงกลับกลายเป็นแรงบันดาลใจให้ตัดสินใจเรียนซอสามสาย ผนวกกับได้รับการสนับสนุนจากญาติ คือ ลุง ช่วยซื้อซอสามสายมาให้ จึงได้เสาะแสวงหาครูที่จะถ่ายทอดให้ ด้วยวิธีการสืบถามจากร้านเครื่องดนตรีต่าง ๆ เช่น ร้านงามเขต จังหวัดอยุธยา ร้านพัฒนศิลป์การดนตรีและนาฏศิลป์ ถนนสามเสน และ ร้านครุโยงกรรม ถนนตะนาว จึงได้ความและคำแนะนำตรงกันว่าสมควรไปฝากตัวเป็นศิษย์กับศาสตราจารย์อุดม อรุณรัตน์ เพราะท่านได้รับการถ่ายทอดหลักวิชาการบรรเลงซอสามสายโดยตรงจาก “สาย” หรือ “สำนัก” สำนักที่เป็นแม่แบบของหลักวิชาและสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่โบราณ

พื้นฐานทางดนตรีที่มีมาก่อนจะเรียนซอสามสาย คือ ซอด้วง ได้เรียนกับนาย สันติ (จ๋านามสกุลไม่ได้) ที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย สามารถนำมาใช้ได้กับการฝึกฝนการลงนิ้วไล่เสียงของซอสามสาย ในครั้งแรกบิดามารดาพาไปฝากตัวเป็นศิษย์ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2535 ครูได้ไต่ถามถึงเหตุผลที่มาหาท่าน จุดประสงค์ที่ต้องการจะเรียนก่อนมามีพื้นฐานเครื่องดนตรีอื่นหรือไม่ เมื่อได้เรียนแล้วจะสามารถนำไปใช้ได้อย่างไร อย่าคิดว่าเป็นสิ่งที่แสดงความโก้เก๋ หรือโอ้อวดสรรพคุณของตัวเองได้ ทั้งหมดนี้ ครูให้กลับไปคิดไตร่ตรองให้ดีก่อนตัดสินใจเรียน แล้วจึงกลับมาให้คำตอบกับท่าน และกว่าที่ครูจะอนุญาตให้เรียนได้ ครูจะต้องพึงพอใจในการตอบ การแสดงออกซึ่งความสามารถทางสติปัญญา ความตั้งใจจริง กิริยามารยาท การพูดจาอัธมาศัย และ “แวว” ที่จะเรียนได้จึงไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ที่จะได้รับการถ่ายทอดในฐานะ “ศิษย์” อาจได้รับการปฏิเสธ หรืออาจได้ทดลอง

เรียนไปก่อน แล้วจึงจะรับเป็นศิษย์ภายหลัง

เมื่อครูอนุญาตให้เข้าหาและมาเรียนได้ ครูก็ฝึกฝนทักษะพื้นฐานต่าง ๆ ให้ได้แก่ ท่านั่ง ต้องนั่งพับเพียบ ทำจับชอต้องวางทวนชอไว้บนโคนนิ้วชี้ ให้ใช้นิ้วโป้งประคองทวน การปักชอต้องปักให้ตรงหัวเข้าซ้าย แล้วพาดทวนชอเอียงกับลำตัว ให้ลูกบิดสายท่ม (เสียงลา) ตรงกับระดับของใบหูซ้าย วิธีจับคันสีก็ให้จับแบบสามหยิบ แล้วจึงลงสีสายเปล่าและสีคู่ประสานเสียงให้ชัดเจนก่อนที่จะไปฝึกการลงนิ้วไล่เสียงต่าง ๆ เมื่อไม่มีจุดบกพร่องหรือผิดเพี้ยนแล้ว ครูจึงต่อทำนองเพลงสั้น ๆ ที่ถอดออกมาจากเพลงขับไม้ บัณเฑาะว์ เพลงขับไม้บัณเฑาะว์ และเพลงในดับตันเพลงฉิ่ง (ตันเพลงฉิ่ง จระเข้หางยาว ดวงพระธาตุ และนกขมิ้น) แล้วจึงต่อเดี่ยวเพลงทะเลโยให้ เพราะจะต้องใช้บรรเลงเดี่ยวในงานครบ 100 ปี พระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสรวี) จัดขึ้นที่ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) สาขาผ่านฟ้า และกว่าจะได้ถึงรับการถ่ายทอดเดี่ยวนี้ก็ต้องใช้เวลา 2-3 ปี ซึ่งครูจะยังไม่จัดพิธีไหว้ครูให้ทดลองเรียนไปก่อนเรื่อย ๆ

การเรียนการสอนในแต่ละครั้ง ครูจะสีให้ดูทีละวรรค ให้จำทีละวรรคไม่มีการบอกเป็นโน้ตสากล คือ โด เร มี ฟา เพราะครูไม่ได้สอนให้ ต้องพยายามจำเสียง จำนิ้ว และจำคันสีให้ได้ แล้วจึงทำตามให้เหมือน วันไหนที่ไม่ได้ฝึกซ้อมมาล่วงหน้า ครูจะไล่ให้กลับบ้านไปฝึกซ้อมมาให้ใหม่ให้คล่องก่อนแล้วจะต่อวรรคต่อไป ทำเช่นนี้จนจบเพลงหนึ่ง ๆ ส่วนใหญ่จะไปเรียนกับครูเฉพาะวันเสาร์วันอาทิตย์ วันละประมาณ 2 ชั่วโมงเป็นอย่างต่ำ ครูไม่คัดขออนุญาตให้ไปร่วมบรรเลงในวงมโหรีกับวงดนตรีอื่น มีแต่เฉพาะบรรเลงคนเดียวหรือไปงานกับครู แต่จะต้องบรรเลงทบทวนให้ดูเสียก่อน เมื่อเห็นว่าทำได้ดีไม่มีที่บกพร่องจึงจะอนุญาต ในขณะที่เรียนชอสามสายนี้ ยังได้มีโอกาสรับการถ่ายทอดการบรรเลงชอด้วงจากครูเบญจรงค์ ธนโกเศศ ด้วย

กว่าจะรับเป็นศิษย์ก็ต้องใช้เวลาหลายปี ครูจะพิจารณาพัฒนาการและความสามารถที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น เรียนอยู่นาน 2 ปีกว่า จึงให้เตรียมขันก้านลมาไหว้ครูในเวลาเรียนกับครู ท่านจะเอาใจใส่มาก มีทั้งดู ทั้งบ่น บางครั้งปฏิบัติไม่ได้ ท่านก็จะไม่ฟังพอใจ ทั้งนี้ด้วยความปรารถนาจะให้ได้ดี ทุกครั้งที่ออกบรรเลงตามงานต่าง ๆ กับ ครู ก็จะไม่ได้รับคำชมเชยเลย เพราะครูเห็นการชมเชยนั้นมีทั้งผลดีและผลเสีย ถ้าชมไปแล้วศิษย์สำคัญตัวว่าเก่ง เทียวไปอวดวิเศษกับคนอื่น ก็กลายเป็นผลเสีย หากถ้าชมไปแล้วศิษย์สำรวมได้และตั้งใจเรียนให้ดียิ่งขึ้น ก็จะกลับเป็นผลดีตามมา

ภาคผนวก ง.

ศัพท์สังคิต : ซอสามสาย

1. การตีสายเปล่าแบบไกวเปล

โดยการวางคันสีลงบนสายซอคู่ล่าง (สาย 2, 3) โดยให้คันสีขนานกับพื้นและ ลำตัวของผู้เล่นพร้อมทั้งกดน้ำหนักมือพอประมาณ และสีคันสีออกให้เกิดเสียงดังสม คลุกกันทั้งสองสาย สำหรับสายคู่บน (สาย 1, 2) ต้องพลิกหน้าซอเข้าหาคันสี แล้วปฏิบัติ เช่นเดียวกับคู่ล่างทุกประการ แล้วตามด้วยการตีเรียงเสียงเรียงนิ้วลงไปบนสายที่สาม สาย ที่สอง และสายที่หนึ่งตามลำดับสายและนิ้วทั้งขาขึ้นและขาลง

2. การตีไล่เสียงโดยใช้นิ้วก้อย

โดยการใช้วิธีการตีสายเปล่าแบบไกวเปลทุกประการ แล้วตามด้วยการตีเรียง เสียงเรียงนิ้วลงไปบนสายที่สาม สายที่สอง และสายที่หนึ่งตามลำดับสายและนิ้วทั้งขาขึ้น และขาลง

3. การตีพร้อมกันทั้งสองสายเปล่าให้เกิดเสียงคู่ล่างและคู่บน

โดยการวางคันสีลงบนสายซอคู่ล่าง (สาย 2, 3) โดยให้คันสีขนานกับพื้นและ ลำตัวของผู้เล่นพร้อมทั้งกดน้ำหนักมือพอประมาณ และสีคันสีออกให้เกิดเสียงดัง สม คลุกกันทั้งสองสาย สำหรับสายคู่บน (สาย 1, 2) ต้องพลิกหน้าซอเข้าหาคันสี และปฏิบัติ เช่นเดียวกับคู่ล่างทุกประการ

4. การตีแบบขับไม้

โดยการใช้วิธีการตีสายเปล่าแบบไกวเปล ตามด้วยวิธีการใช้คันชักเข้าออก 2 ถึง 4 เสียง

5. นิ้วควง

โดยการใช้เสียงของนิ้วนาง (สายที่ 3) ดังเท่ากับสายเปล่าสายกลาง (สายที่ 2) และสีให้เสียงของนิ้วนาง (สายที่ 2) ดังเท่ากับสายเปล่าสายเอก (สายที่ 1)

6. นิ้วครั้น

โดยการใช้นิ้วชี้กับนิ้วกลางเรียงชิดติดกันกดลงบนสายพร้อมทั้งเลื่อนนิ้วขึ้นลงให้เกิดครึ่งเสียงและตามด้วยการพรมนิ้ว

7. นิ้วซุน

โดยการใช้ปลายนิ้วทั้งสี่ของมือซ้ายแทงลงข้างสายเอก (สายที่ 1) ทีละนิ้วสลับไปมา

8. นิ้วประ

โดยการใช้นิ้วชี้กดขึ้นเสียงที่หนึ่งไว้ และใช้นิ้วกลางกดลงในตำแหน่งของเสียงที่สอง แล้วยกนิ้วกลางกดขึ้นลงให้เกิดเสียงห่าง ๆ เท่า ๆ กัน

9. นิ้วพรม

โดยการใช้นิ้วชี้กดขึ้นเสียงที่หนึ่งไว้ และใช้นิ้วกลางกดลงในตำแหน่งของเสียงที่สอง แล้วยกนิ้วกลางกดขึ้นลงให้เกิดเสียงถี่ ๆ กว่านิ้วประ

10. นิ้วแอ้

โดยการใช้นิ้วชี้แตะตรงตำแหน่งรัศมี และเลื่อนนิ้วลงมายังตำแหน่งของเสียงที่หนึ่งพร้อมทั้งสั่นชักออก

11. เปิดขอ

โดยการใช้สายเปล่ากระทบคู่ล่างคู่บน

12. สีเก็บ

โดยการใช้ดำเนินทำนองด้วยเสียงถี่ ๆ กว่าเนื้อเพลง

ประวัติผู้เขียน

นายสุขสันต์ พ่วงกลัด เกิดเมื่อวันที่ 27 มกราคม พ.ศ.2513 ที่กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาปริญญาครุศาสตรบัณฑิต สาขาครุศาสตร์ สาขาคนตรีศึกษา การสอนวิชาเฉพาะวิชาเอกคนตรีไทย ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีพ.ศ. 2535 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพื้นฐานการศึกษา ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อพ.ศ. 2536